

פרק ראשון

תולדות משפחת שמש

ילדוטי

יהדות בבל דת ומסורת

חגים ומועדים

אחותי, רחל

תולדות משפחת שְׁמֶשׁ

שם משפחתנו הוא למעשה שְׁמֶשׁ שמקורו שמש של בית כנסת ולא שְׁמֶשׁ. בארץ נפלה טעות בקריאתו ובהגייתו של השם.

למשפחת שְׁמֶשׁ שורשים ארוכים כאורך גלות בבל. בני משפחתנו הם צאצאי היהודים שהוגלו מארץ ישראל בתקופת חורבן הבית הראשון על ידי נבוכדנצר, בשנת 568 לפני הספירה. הם נשאו בכבל וקשרו בה את גורלם. כאן נולדו ילדיהם ובה חיו ומצאו את פרנסתם במשך יותר מאלפיים וחמש מאות שנה, עד חיסול גלות זו בראשית שנות ה-50 של המאה שעברה, וסגירת המעגל בשובם למדינת ישראל העצמאית.

משפחותינו, כיתר יהדות בבל, עברו במשך הדורות גלגולים רבים תחת שליטים שונים בעלי גישות שונות כלפי היהודים. הפרסים, למשל, גילו סובלנות בכל הנוגע לדתם ופולחנם של העמים שהיו תחת מרותם, אפשרו ליהודי בבל לחזור לארצם ולהקים את בית המקדש השני. המוסלמים שהקימו בכבל את השושלת העבאסית המפוארת, המונגולים, שזרעו בה חורבן נורא, העות'מאנים, ששלטו בה קרוב ל-450 שנה והותירו בנחשלותה, והבריטים שהביאו להתפתחותה בתחום התרבות והכלכלה, ולבסוף תקופת העצמאות העיראקית.

בני משפחתנו התגוררו בשני מרכזים עיקריים. הריכוז הגדול בעיר הבירה בגדאד, והשני בעיר הנמל הדרומית בצרה. ככל בני העדה הקפידה משפחתנו על דת ומסורת, ודורות רבים עסקו בקודש, יש אומרים שבמשך יותר מאלף שנים. הם קיבלו על עצמם, בנוסף למקצועות שבהם עסקו לפרנסתם, את תפקיד השמש בבית הכנסת הגדול והמרכזי בגדאד, שנבנה סמוך להקמת בגדאד במאה השמינית לספירה. תפקיד השמש בבית הכנסת בעיראק דמה לתפקיד שמילאו הלויים בבית המקדש.

עיסוקיהם הדתיים של בני המשפחה לא הוגבלו לבית הכנסת הגדול בלבד. במשך יותר מ-200 שנה טיפלו חלק מבני המשפחה באתר קבורתו של הנביא יחזקאל בעיירה אל-צ'יפל שעל גדות נהר הפרת. מתוקף תפקידם הם דאגו לרובבות עולי הרגל שפקדו את האתר מדי שנה ב"עיד אל-זיארה", חג השבועות. זקני המשפחה סיפרו, שהאבות המייסדים החזיקו בעלות של קושאן (טאבו) על כל מבני האכסניה באל-צ'יפל ששימשו את המבקרים,

בעיקר בחג שבועות.

בסוף המאה ה-19, על פי בקשת קהילת יהדות סינגפור, נשלחו אחדים מבני המשפחה לטפל בבית הכנסת היחיד שם. שליחי המשפחה התערו בסינגפור, והכו בה שורשים. מספרם הלך וגדל, עסקיהם שגשגו, והם הפכו לשבט גדול ואמיד. השבט הסינגפורי לא ניתק את קשריו עם קרוביו בעיראק, ומדי שנה נערכו ביקורים הדדיים של קרובים מסינגפור בעיראק ולהיפך.

אחד הביקורים הגדולים הראויים לאזכור היה הביקור הגדול שערך הענף הסינגפורי בבגדאד, ב-1912. לפי המסופר, מספרם עלה על 70 נפש. הם היו לבושים בתלבושותיהם המסורתיות, והתארחו אצל קרוביהם בבגדאד במשך כחודש ימים. כעבור שנה ערך הענף הבגדאדי ביקור גומלין שהסתיים באסון. ראש אחת המשפחות, מוראד בן עזרא נסע בראש משלחת מבני המשפחה, חלה בלב ים ונפטר, ובלית ברירה הושלכה גופתו המיימה.

הביקורים ההדדיים בן שני ענפי המשפחה, נפסקו עקב מלחמת העולם הראשונה ב-1914, והקשר לא חודש.

את הפרטים האלה דליתי מהמנוח ח'דורי שמש, אביו של אריה, כאשר חקרנו את שורשי המשפחה ב-1986.

ילדותי

נולדתי ב-30 באפריל 1929 בבצרה, עיר הנמל של עיראק. הייתי החמישי בין תשעה ילדים. הבכורה רחל, נולדה ב-1918, ואחריה מרסל, עזרא, שנפטר בטביעה בגיל ארבעה עשרה, וזהבה. אחריהם נולדו עוד שלוש בנות, אריאלה, דייוזי ונאווה. בהפרש של שנתיים אחת מרעותה. אחרון נולד עזרא שקיבל את שמו של האח שטבע.

העיר בצרה יושבת על גדות שאט אל-ערב. צפונית ממנה, בעיירה אלקורנה נפגשים שני הנהרות, הפרת והחידקל, ונוצר נהר עצום ורב ברוחב של שני קילומטרים, אשר מסמן למעשה, את הגבול בין עיראק בצד המערבי לאיראן בצד המזרחי. שתי הגדות, העיראקית והאיראנית, היו מעוטרות באלפי דקלים בצפיפות כה רבה, עד כי קרני השמש הצליחו רק בקושי לחדור דרכם אל הקרקע. החום הכבד והלחות שהגיעה למאה אחוזים בקירוב, יצרו תחושת מחנק באוויר באזור רחב ידיים, לאורך הנהר בואכה המפרץ הפרסי. לאורך שט אל-ערב היה שקט בדרך כלל. סירות בודדות נעו לאורכו, ועסקו לרוב בדייג. פריקת סחורות אל העיר וממנה, נעשתה דרך הנמל הססגוני, דרומית לבצרה, ליד העיירה אום קצר, המרוחקת כעשרים קילומטרים מבצרה העיר. זהו הנמל היחיד של עיראק, ושאת אל-ערב הוא המוצא היחיד של עיראק לים הפתוח, ומכאן גם חשיבותה של בצרה.

בצרה היא עיר שיעית שנהגה ביהודים בדרך כלל בסובלנות, וחיה עמם בדו קיום של שלום, על אף האמונה השיעית שיהודי הוא טמא, ואסור לקחת ממנו דבר.

גורלה של משפחתי והורי, כמו זה של מיליונים אחרים באותה תקופה, עוצב מכורח אירועי מלחמת העולם הראשונה.

אבי בורח מגיוס לצבא העות'מאני

ב-1915, הייתה בצרה העיר הראשונה בעיראק אותה כבשו הבריטים מידי הטורקים. את יתר חלקיה הצפוניים של עיראק, ובכלל זאת בגדאד, כבשו הבריטים בשנת 1917. תושבי עיראק, שהיו נתיני טורקיה העות'מאנית, הצטוו לתרום את חלקם למאמץ המלחמתי ולהתגייס לצבא. רוב התושבים, וביניהם גם היהודים, שהמאבק בין האימפריות לא נגע להם, עשו כל שביכולתם כדי

להשתמט מהגיוס. בעלי היכולת, נפטרו מהשרות הצבאי, תמורת תשלום דמי כופר. אחרים הסתתרו או ברחו לאזורים שבשליטת הבריטים. מי שציית והתגייס לצבא הטורקי לרוב לא חזר בחיים.

כשקיבל אבי צו גיוס הוא בחר באפשרות השנייה, וברח מבגדאד במטרה להגיע לבצרה שבשליטת הבריטים. אחרי חודשים של תלאות, רעב וסכנות הוא הצליח לבסוף להגיע לבצרה בשלהי 1916 והוא בן 19.

שידוך בשלט רחוק

בגיל עשרים שודך אבי לנערה בת גילו ממשפחת מקמל מבצרה. הם התארסו מבלי שהכירו אחד את השני, או אפילו ראו זה את זה. כך היה נהוג אז במזרח. עד לנישואין לא היו בני הזוג אמורים להיפגש אפילו במבט. כעבור שנים סיפרו לנו הורינו בחיך, שבתקופת האירוסין הם הצליחו להתראות בחטף ובאקראי פעם אחת ויחידה, ולא החליפו ביניהם ולו מילה. בכך התמצתה ההיכרות ביניהם לפני החתונה.

נישואין

אבי היה הרבה יותר יפה מאמי, אדם מלא חיות וחיוניות. לעומתו, אמי הייתה רזה, פקחית ומאוד מעמיקה, והיא זו שקיבלה את ההחלטות, ועל פיה יישק דבר. אבי מצדו סמך על שיקול דעתה וחוכמתה, ובבית הכול התנהל על מי מנוחות, באווירה של שלוה והרמוניה.

בראשית דרכו אבי עבד כשוליה אצל צורף. היה זה ככל הנראה בהשפעת שני אחיו שחיו בבצרה טרם בואו, ועסקו בצורפות. עם נישואיו הוא הפך עצמאי, ופרנס את המשפחה בכבוד. כעבור זמן מה עלה בידו לרכוש חלקת אדמה ולבנות עליה את ביתנו, בית בן שתי קומות בשכנות לדודתי, אחות אמי. כשנכנסנו להתגורר בבית החדש הייתי בן 3. אני עדיין זוכר היטב את צורת המבנה, הדריו, הפטיו, ומיקומה הקבוע של הסוכה. אנו הילדים השתעשענו עם כלב המחמד הקטן והלבן שענה לשם פופי. הרחוב שלנו היה קטן, והתגוררו בו רק משפחות יהודיות. בשעות הצהריים שיחקתי ברחוב עם שאר הילדים, ובשבתות שיחקנו בשוק הדגים הסמוך לרחוב בו גרנו, שהיה סגור אז, למרות שרוב בעלי התנויות היו מוסלמים. עד היום לא ברור לי האם אהבת הדגים שלי מקורה בריחות סספגתי בעת משחקי כילד בשוק הדגים, והאם ריח הדגים הוא שמשך אותי לשחק שם.

חיש מהר, כעבור שנתיים, באו החיים הטובים אל קצם. המשבר הכלכלי שפקד את ארצות הברית והעולם בשנת 1929, גלש גם לעיראק. הוא פגע תחילה בענפי המותרות, כמו הצורפות, ובאין הכנסה נאלצה המשפחה למכור את הבית. כשהייתי בן 5 עברנו לבית קטן יותר. היה זה המעבר הראשון שאחריו נאלצנו לנדוד בין דירות שכורות, שכל אחת מהן לא הייתה בהכרח טובה מקודמתה.

בכיתה א' למדתי בבית ספר ממלכתי שרוב תלמידיו היו מוסלמים, שנמצא מחוץ לחומה שהקיפה את העיר בצרה על שעריה האימתניים. אבי, שרצה שאלמד גם לימודי קודש, הכניס אותי בחופשת הקיץ ללימודי תורה, במעין "חדר". המקום היה צר מלהכיל את הילדים הרבים שהצטופפו בו, היה מתניק וריח צחנה שרר באוויר. במקום ללמד, הרבה הרבי להכות את הילדים. כעבור זמן החלטתי שלשם אני לא חוזר.

בתום החופשה עברתי ללמוד בבית ספר יהודי. גם שם היה המצב נורא. דומה שהמורים בבית הספר לא עסקו בהוראה, אלא במתן עונשים. העונש

החביב עליהם היה מכות סרגל כואבות על כפות הידיים. אמהות שלא יכלו להשתלט על ילדיהן בבית, מסרו אותם לטיפולו של המורה, שהיה קורא בהנאה לקורבן להתייצב בפני תלמידי הכיתה. התלמיד האומלל הצטווה לשכב ולחלוץ את נעליו, והמורה היה מפליא בו את מכותיו, באמצעות מקל מיוחד על כף רגלו. שיטת ענישה זו נקראה "פלקה", והיא פגעה ללא ספק לא רק בגופו של התלמיד, אלא גם בנפשו.

טרגדיה במשפחה, פסח 1936

יהודי בצרה נהגו לחגוג את היום האחרון של הפסח באזור שאט אל-ערב. מזג האוויר היה אביבי ונוח, כשהנהר האדיר פרוס במלוא הדרו, והדקלים הצפופים יוצרים צל מלטף ומשב רוח מרענן ונעים. קרובי המשפחה וחברים חגגו והשתובבו. היה זה יום נפלא, משופע במאכלים. מנגלים העלו עשן ריחני מעורר תיאבון, ותזמורת ניגנו בכל פינה. לקראת הצהריים הובאו הפיתות החמות, אליהן היינו מייחלים כל כך לאחר שבוע של אכילת מצות, ומצב הרוח הרקיע לשחקים. לקראת ערב התכוננו החוגגים לחזור לבתיהם, הפעם דרך הנהר ובאמצעות סירות.

מכיוון שמשפחה מרובת ילדים כמו שלנו לא יכולה הייתה להיכנס לסירה אחת, סוכם עם דודי לו היו רק שני ילדים, שאחד הילדים שלנו יעלה אתו על סירתו. הוחלט שזה יהיה אחי הבוגר ממני, עזרא, בן ה-14. הדרך לבצרה כללה שיט של כשעה בנהר הגדול. אחר כך סטו הסירות ושטו בתעלה שאורכה כשישה קילומטרים, בואך בצרה. שם עגנו הסירות במעגן מאולתר שהולך אל החוף. כשהתקרבה סירת הדוד למעגן אירע האסון. הסירה איבדה איוון, והתהפכה על כל יושביה שנפלו למים. את כול האחרים מיהרו להציל, אך בשל הבהלה והמהומה נשכח אחי, שצלל לקרקעית. כל המאמצים למשותו באותו לילה עלו בתוהו, ורק למחרת נמשתה גופתו.

האסון העמוק שהכה במשפחה גרם לזעזוע גם בקרב הקהילה היהודית וגם בקרב זו המוסלמית. אבי מיאן להתנחם. הוא התהלך כסהרורי במשך זמן רב, הזניח את החנות והתמסר לאבלו. חודשים חלפו, הזמן עשה את שלו, ואבי חזר לעצמו. אמי נכנסה להריון, ושנה לאחר מותו של אחי חבקנו תינוק, שנקרא עזרא על שם המנות.

"ידיד נפש"

מדי קיץ, נהגו ההורים לשלוח ילד או שניים לבלות את חופשת הקיץ באזור שאט אל-ערב, אצל "ידיד נפש", ערבי תושב האזור וחברו של אבי, בשם עבד אל-והאב. איש זה, היה לקוח ותיק בחנותו של אבי, ועם השנים התפתחה ידידות עמוקה. הוא היה עשיר, בעל אדמות נטועי דקלים שגלשו לגדות הנהר, ובביתו הועסקו שרתים וטבת. חשנו שם כמו בבית, או נכון יותר לומר... בגן עדן. בשעות היום נהגנו לשחק עם ילדי הסביבה על קו המים. בארוחות הוגשו מבוחר תבשילים שהוכנו במיוחד עבורנו, ללא בשר, כמובן, כי לא אכלנו בשר שלא היה כשר על פי דיני השחיטה היהודית. האוכל היה משובח, והגוף של שאט אל-ערב הפרוס לנגד עינינו במלוא הדרו היה מרהיב ביופיו. החום והלחות, שהטרידו מעט, נשכחו עד מהרה, ובתום החופשה תמיד חזרנו מלאי חוויות וזיכרונות נעימים.

הדי מאורעות המרד הערבי הגדול שפרץ בן השנים 1936-1939 בארץ-ישראל, והסכסוך המר בין היהודים לערבים שם, לא איחרו להגיע גם לעיראק. ביום קיץ אחד בשנת 1937, בשעה שאבי ו"ידידו" עבד אל-והאב טיילו כמנהגם מחוץ לעיר, החל לפתע האיש לקלל את היהודים. הוא שלף את אקדחו וניסה לירות באבי בקוראו - "אתם היהודים רוצים לנשל את הערבים מאדמתם בפלסטיין". "מה לנו וליהודים שם?" - פלט אבי בתחינה. עבד אל-והאב הדף את אבי מעליו, וכך הסתלק הידיד מחיינו ולא שב.

תנועת אל-פתווה הנאצית

באותה תקופה החלה התנועה הנאצית לחדור למרקם החיים של האוכלוסייה המוסלמית בעיראק. קמה תנועת נוער בסגנון הנוער ההיטלראי בגרמניה, שנקראה אל-פתווה (הנוער). כל תלמידי בתי הספר, כולל היהודים, חויבו להופיע ללימודים במדים חצי צבאיים. גם בבית הספר שלנו הונהגו המדים - חליפת האקי, כובע ועניבה.

בבוקרו של אחד מימי אפריל שנת 1938, נערך מפגן ענק של תנועת הנוער. חבריי, תלמידי בית הספר הופיעו במדים מגוהצים, ונערכנו בטור ארוך על פי כיתותינו. בראש הטור צעדו דגלנים, מתופפים וחצוצרנים, ובנוסף למורי בית הספר, ליוו אותנו מפקחים מוסלמים מטעם ארגון אל-

פתווה. האווירה הייתה צוהלת וחגיגית, וצחקוקים נשמעו מכל עבר. בדרכנו הצטרפנו לטורים רבים אחרים של יתר בתי הספר, ויחד יצרנו פקק ענק בכביש.

מארגני המפגן עמלו קשה כדי להתמודד על זרם התלמידים האדיר ולווסתו. לאחר שעתיים של צעדה היינו עדיין במרחק של ארבעה קילומטרים ממקום ההתכנסות באל-עשאר*, שכונת היוקרה של בצרה, השוכנת על גדת שאט אל-ערב. אחר הצהריים הגענו לאצטדיון המרכזי, שלבש חג והוכן מבעוד מועד למאורע. במקום נישאו נאומים, רעש צורמני כבש את חלל האצטדיון, וצעקות נשמעו מכל עבר. הכנס הסתיים לקראת ערב, ואלפי תלמידים מותשים עלו על משאיות שהחזירו לבצרה. אני החלטתי לפרוש ולבקר את אחותי רחל, שהתחלקה יחד עם דודי בדירה באל-עשאר. שם זכיתי לטיפול מסור ואוהב, ואשת הדוד ערכה לי ארוחת דגים, שטעמה הנפלא נשאר עמי עד היום.

היהודים כשק חבטות

לאחר שצירף את אוסטריה לחיקה של גרמניה, וקיבל את צ'כוסלובקיה על מגש של כסף, פלש היטלר ב-1 בספטמבר 1939 לפולין וכבש אותה. בריטניה הכריזה מלחמה על גרמניה הנאצית, ובואת הוכרזה רשמית מלחמת העולם השנייה.

היטלר היווה עתה איום ממשי על העולם החופשי, וסכנה קיומית על יהדות אירופה ועל יהדות המזרח התיכון. ערביי המזרח התיכון, שהבריטים והצרפתים ששלטו בארצותיהם היו שנואי נפשם, ראו בהיטלר ותורתו הנאצית הזדמנות פז לסילוק הזרים מארצותיהם מחד, והיפטרות מהיהודים החיים בקרבם, מאידך.

המלך פייצל הראשון, מייסד עיראק החדשה, היה איש מפוכה, נאור וסובלני ביחסו ליהודים, ואפשר להם להשתתף בניהול השלטון, הלך לעולמו

* אל-עשאר היא שכונת יוקרה הנמצאת כחמישה קילומטרים מערבית לבצרה, ושוכנת על חוף שאט אל-ערב. מיקומה של השכונה על חוף הנהר, וקרבתה לנמל היחיד של עיראק, הפכו אותה למוקד תיירותי ולמרכז המסחרי של האזור. בשכונה חיו בני לאומים שונים, ביניהם הודים, פקיסטנים, כויתים, סעודים ועוד. השכונה נודעה בשוקיה הססגוניים והריחניים, שהציעו שפע תבלינים ופירות ממזרח אסיה.

בשלהי שנת 1933.

על כס המלוכה עלה תחתיו בנו יחידו, גאזי. המלך הצעיר היה לאומן בהשקפתו, ונתן יד חופשית לקבוצות לאומניות ולצמרת הצבא, שהורכבה מקיצונים וריאקציונרים. חיש מהר הם אימצו אלה את התנועה הנאצית אל חיקם, וההסתה נגד הבריטים הלכה וגברה. קמו מפלגות שקראו לגרש את הזרים מעיראק, וככל שגברה הפעילות נגד הבריטים, גברו ההתקפות נגד היהודים, שהפכו עתה לשק חבטות.

עוברים לבגדאד

בשל מלחמת העולם, התסיסה נגד היהודים והמצב הכלכלי שהלך והדרדר, החליט אבי לעבור עם המשפחה לבגדאד. אחותו הטובה והנדיבה, לולו, סייעה למשפחה להתארגן בעיר החדשה, והוא שכר חנות בשוק הצורפים. אני נרשמתי לכיתה ג' בבית הספר היהודי "אל-ווסניה", שמנהלו המיתולוגי היה עזרא חדאד, סופר ומשורר, ואחד ממנהיגי הבולטים של הקהילה היהודית בבגדאד. המשפחה עברה להתגורר בדירה שכורה בת שני חדרים, בבית דירות בשכונה היהודית.

ב-1941, אחרי שעליתי לכיתה ד', ובחג השבועות, התחולל הפוגרום ביהודי בגדאד. האירוע הטראגי והמכונן הזה מתואר בהרחבה בפרק אחר.

לעיר דיוואניה

כמה חודשים לאחר הפוגרום ב-1941, סיימה אחותי מרסל את לימודיה כאחות מוסמכת בבגדאד. היא נשלחה לעבוד כאחות ראשית בבית החולים הממשלתי בעיר המחוז דיוואניה, המרוחקת כ-120 קילומטרים מבגדאד. אבי החליט שלא להניח לבתו לחיות בגפה בתוך אוכלוסיה ערבית, ולכן עברה כל משפחתנו איתה. למרות שהוא עצמו נשאר עם עסקי הצורפות שלו בבגדאד. טרם הספקנו להתאקלם בבגדאד אליה הגענו שנה וחצי קודם לכן, שוב נאלצנו לכתת רגלינו בחיפוש דירה, בתי ספר, עשיית חברים, והסתגלות לסביבה זרה וחדשה, וכל מה שכרוך במעבר מעיר למשניה.

לקראת תחילת שנת הלימודים, המשפחה החלה למצוא את מקומה. אני למדתי בבית הספר העממי הממשלתי היחיד לבנים בעיר. בכיתתי, ה', היו

עוד שני תלמידים יהודים.

להפתעתנו, מערכת החינוך הממשלתית קיבלה, לראשונה, החלטה להכניס לבית הספר בו למדתי, שני מורים יהודים. אחד מהם היה ממשפחת סופר שהתגוררה בשכונתנו בבגדאד. שני אלה התגוררו בדירתנו המרווחת, ואני יצאתי נשכר מהעובדה שהמורים הם יהודים וגם מתגוררים בביתנו. בשעות הפנאי ובערבים הם עסקו בנגינה ובשירה, פרטו על העוד ושרו משירי הזמר המזרחי. המשפחה נהנתה בחברתם, והם אף תרמו לתחושת הביטחון שלנו.

אבי, שנשאר כאמור בבגדאד, נהג לבקר אותנו בכל סוף שבוע, ולחזור ברכבת הראשונה לבגדאד לאחר צאת השבת. חיש מהר מצאתי חברים בגילי, מבין 60 המשפחות היהודיות שהתגוררו בעיר. המוסלמים, שהיו שיעים, התייחסו אלינו בכבוד, סייעה לכך העובדה שאחותנו הייתה אחות ראשית בבית החולים הממשלתי היחידי באזור. במוצאי חג הפסח נהגו שכנינו המוסלמים להגיש לנו מגש ענק עם לחם טרי, דגים אפויים, לבן וירקות. גם אנחנו נהגנו להגיש להם תשורות בחגיגהם.

1943 - חזרה לבגדאד

כעבור שנתיים, נישאה אחותי מרסל לבן דודתי מאיר, וזה הצטרף אליה לגור בעיר דיוואניה, שם פתח חנות כחייט. כך התאפשרה בראשית 1943 חזרתנו לבגדאד. הפעם שכרנו דירה במרכז העיר קרוב לגשר ולמוזיאון הלאומי. ברחוב שלנו גרו משפחות מעורבות, יהודים וערבים, ביניהן דודי מצד אבי. כעבור זמן מה, בכור בניו של הדוד, נישא לאחותי זהבה. אני שוב בבית ספר חדש. הפעם יהודי. היה זה חצי תיכון בשם פרק עיני, אליו התקבלתי לאחר שסיימתי בהצלחה רבה את הבחינות הממשלתיות של בית הספר העממי. הוא כלל שלוש כיתות לימוד, שתי כיתות מקבילות בכל רמה. בסיום שלוש שנות הלימודים היה על התלמידים שוב לעבור בחינות ממשלתיות, שהיו אחידות בכל עיראק ונחשבו קשות במיוחד. רק מי שעמד בבחינות בהצלחה, זכה לעבור לשתי הכיתות התיכוניות האחרונות, המזכות בתעודת בגרות. מקץ שלוש שנים סיימתי את לימודי חצי התיכון ועברתי בהצלחה את הבחינות הממשלתיות, אך למרות זאת לא זכיתי להמשך לימודי

בעיראק. האירועים הדרמטיים שהתרחשו בשנת 1946, היוו עבורי נקודת מפנה ואירוע מכונן בחיי - עלייתי ארצה.

אני ומשפחתי

ככל יהודי עיראק, גם משפחתי דבקה בדת, והייתה מסורתית בהתנהלותה בכל הנוגע לכשרות, שמירת שבת, הליכה לבית כנסת בשבת, והקפדה בהלכות החגים. משפחתי נמנתה על המעמד הבינוני. אבי היה צורף כאמור, ובעליה של חנות בה יצר את התכשיטים. הוא התפרנס דיו, ולא ידענו מחסור. הדבר שהטריד אותנו היה המעבר התכוף בין דירות שכורות. ההורים דאגו ללימודי הילדים, פרט לאחותי רחל, ובעיקר דאגו לי כוכר הבוגר במשפחה, וראו בי גם אוטוריטה בבית. למעשה אני קבעתי את הטון שם, בעיקר אחרי נישואיהן של שתי אחיותיי הבוגרות ממני, מרסל וזהבה. יחד עם זאת, נהגתי לסייע לאבי בהנהלת החשבונות של החנות, ושעות רבות מזמני הקדשתי לעסק. האווירה במשפחה הייתה נינוחה ושלווה. אבי לא עישן ולא

השתמש במשקאות חריפים, ובכך נתן לי דוגמא אישית, ואני מודה לו כל כך.

תקופה זו הייתה אתגרתית בחיי, הייתי מאושר. אירועים רבים קרו בשלוש השנים שקדמו לעלייתי לארץ, ואלה התרחשו כסרט נע במהירות הבזק.

לאחר שלמדתי שחייה, נהגתי לחצות את החידקל יחד עם חבריי. לא אשכח את האבנים שנוזקו לעברנו בעת שהגענו לגדה השנייה על ידי נערים ערבים, שנראה כי קנאתם עברה על גדותיה.

עד היום אני זוכר היטב את ליל הכלולות של זהבה אחותי עם

דעון, בגדאד 1943

משה בו הדוד. חתונה ססגונית שנערכה על פי המסורת הנהוגה באותה עת. הרבה זיכרונות מלווים אותי גם מחתונתה של בת דודי, רשל האקזוטיית, סבתו של הזמר ליאור נרקיס, שנישאה, בעיר האנקין לחתן חביב וחייכן. הטקסים נערכו על פי מיטב המסורת הכורדית. קשה היה להבין מאין שאבו קרובי החתן והמוזמנים את הכוחות ללוות את החתונה בריקודים, שבעה ימים ולילות רצופים. ונשות הבית? ספק אם הספיקו לנוח מהלילה הקודם וכבר מיהרו למטבח, להכין ארוחות ליום הבא...שמחת חיים חצתה גבולות, ועבורי הייתה זו חוויה מופלאה.

היו גם הפתעות. ביום קיץ אחד, הגעתי למוסול שבצפון עיראק, שם אמור הייתי לבלות מספר ימים וליהנות מהמים המינראלים הנפלאים שלה, והנה רעידת אדמה מתרגשת באזור. הורי שמעו על כך ודרשו שאעזוב את מוסול מיד, ואחזור הביתה.

הפתעה אחרת הייתה החלטתם של אחותי רחל ובעלה לעלות לארץ. הפתעה לא פחות רועשת, הייתה כאשר בן דודתי, מאיר, חייל הבריגדה היהודית הגיע במדי הצבא הבריטי מארץ-ישראל לבגדאד לביקור פתע, ונהנינו לבלות בחברתו במשך חמשה ימים. אך ללא ספק, הפתעת ההפתעות הייתה, שבחודש יוני אני מוצא את עצמי בא"י.

יהדות בבל - דת ומסורת

בבל היא ערש תרבות המזרח הקדום, ומולדתו של אברהם אבינו. היא חזרה לתודעה הלאומית בתקופה הטרגית ביותר של עמנו, חורבן הבית הראשון. בשנת 586 לפני הספירה, הגלה נבוכדנצר לבבל את תושבי ירושלים. מי לא מכיר את קינת האובדן של הגולים - "על נהרות בבל שם ישבו וגם בכינו בזכרנו את ציון". בהקשר זה גם השתרשה האמירה שמלווה כל יהודי באשר הוא לאורך הדורות - "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני...". לצד האבל, עשו יהודי בבל חייל בכלכלתם, ואף הגדילו לעשות בלימודי התורה ובפירוש התנ"ך.

יהדות בבל היא זו שהקימה את בית המקדש השני, לאחר נפילת האימפריה הבבלית. זו האחרונה מוגרה על ידי הפרסים. מתוקף הצהרת כורש, עלו לארץ ישראל 46 אלף יהודים בהנהגתו של זרובבל, נצר למלכי יהודה. 80 שנה לאחר עליית זרובבל, התרחשה עליית עזרא, וכעבור 12 שנים נוספות, עליית נחמיה, שר המשקים בפרס (שר ההספקה). עזרא ונחמיה חוקקו חוקים, וקבעו כללים שהיו נכסי צאן ברזל בהלכות תורת ישראל. בכך הם קבעו, בעצם את אופייה של היהדות עד עצם היום הזה.

הגאונים והתנאים, שישבו בסורא, בפומבדיתא ובערים אחרות, תרמו תרומה עצומה לפירוש המקרא. במאה השישית לספירה נחתם התלמוד הבבלי, אחד מנכסי הרוח החשובים של העם היהודי, ומקור לקביעת דינים והלכות. תקופת זוהר זו נגדעה עם הכיבוש המונגולי במאה ה-13, שהביא לשריפתה של בגדאד ולחורבנה של בבל. הקהילה היהודית שנפגעה קשות לא התאוששה, והסבל נמשך גם תחת המשטרים שבאו לאחר מכן. רק בשלהי המאה ה-19, עם החלת חוקים ליבראליים יחסית בעיראק, על ידי האימפריה העות'מאנית, והופעתה של בריטניה כשחקן דומיננטי בזירות המזרח הקרוב והרחוק, החלה פריחה חדשה בקרב יהדות בבל. וזה אמור בעיקר בתחומי התרבות, הספרות והכלכלה. לשגשוג מיוחד זכו יהודי עיראק בתקופת השלטון הבריטי, בעת שלטונו של המלך פייצל הראשון, מייסד עיראק החדשה. אחרי מותו, בתקופת שלטון בנו גאזי, ובעיקר החל באמצע שנות השלושים, חל כרסום במעורבותם של היהודים בניהול השלטון, זכויותיהם צומצמו, ואט אט נושלו ממשורותיהם. במקביל התגברו ההתנכלויות אליהם,

ובסופו של דבר, בא הקץ על הגולה העתיקה ביותר, ויהודי בבל שבו למדינת ישראל העצמאית.

בכל הדורות, דבקה יהדות בבל ביהדות מסורתית. היא מעולם לא הייתה חרדית בהלכותיה, כפי שקרה אצל אחינו באירופה, ובעיקר במזרחה, שם גם נוסדו זרמים אינסוף ביהדות.

אחטא לאמת אם לא אזכיר את הפילוג הגדול והיחיד שכמעט שהתרחש בבבל במאה ה-11, כאשר קבוצה נכבדה בראשותו של החכם ענן בן דוד, דבקה בפשט המקראי והתנגדה ליהדות הרבנית, שעסקה, לדעתה, בפירוש יתר של הלכות ישראל. מחלוקת זו גרמה להופעת הקראות. ענן בן דוד, עם קבוצתו, שמעתה תיקרא קראים, על שם המקרא, עזבו את בבל לירושלים. לימים הם נדדו למערב אסיה, ומשם לחצי האי קרים. ברבות השנים הגיעו לפולין ולארצות הים הבלטי. (בלטביה, פגשתי להפתעתי קראים שדברו בשפה משונה קרובה משהו ללדינו. הם היו קומץ קטן שחי באחד הכפרים במרוכז עם האוכלוסייה המקומית. במרכז הכפר עמד מוזיאון מרשים של העדה, שלצערי לא הצלחתי להיכנס אליו).

עם השתלטות הקומוניזם בארצות אלה, בראשית המאה ה-20, נאלצו רוב הקראים לעבור למזרח התיכון. רובם עקרו למצרים וחלקם לסוריה, לבנון וארץ ישראל. במזרח התיכון, הם נרדפו כמו יתר אחיהם היהודים. להתנכלויות מיוחדות הם היו חשופים במצרים בתקופת שלטונו של נאצר. לבסוף רובם המכריע הגיעו לישראל.

מספר הקראים החיים בישראל עומד על כ-25 אלף, רובם מרוכזים ברמלה, באר שבע, קריית גת וכמה מושבים, ביניהם מושב מצליח.

חגים ומועדים

חגי ישראל בעיראק התאפיינו כל אחד בחוויה מיוחדת משלו. כל היהודים חגגנו אותם - אדוקים, מסורתיים וחילוניים. היו שהחמירו בהלכותיהם וכאלה שדקדקו פחות, אבל אוירת החג הייתה זהה והקיפה את כל העדה. משפחתנו הייתה מסורתית ונהגה בהתאם כפי שיתואר בפרק זה:

ראש השנה

ראש השנה נחוג תמיד באווירה של יחד. לא זכור לי ערב ראש שנה אחד שחגגנו בגפנו. תמיד היה זה עם יותר ממשפחה אחת של קרובים או חברים. בערב ראש השנה הונחו על השולחן אותם מזונות הנהוגים בכל תפוצות ישראל ובארץ: בשר ראש, לוביה, תפוח בדבש, רימון ועוד. אבי בירך, ואיתו כל המסובים, "יהיה רצון מלפניך..." ובכולם פיעמה השאיפה להתגשמות החלומות, להיות לראש ולא לזנב, וההתרסה נגד אויבינו. המלחייה שעל השולחן מולאה בסוכר במקום במלח, למען ימתקו ימינו. כולנו לבשנו בגדי חג חדשים, ובצהרי המחרת נערך התשליך: בבצרה השלכנו את עוונותינו אל תעלת המים המגיעה לעיר שמקורה בשאט אל-ערב, ואילו בבגדאד השלכנו אותם אל החידקל.

יום הכיפורים

זכור לי במיוחד ליל הכיפורים בבצרה, שם בשוק היהודי הייתה סמטה מיוחדת שנקראה "שוק העופות" ("סוק אי-גי'ג"). עבור הילדים היה זה ערב מרתק וליל שימורים. רבבות אנשים גדשו סמטה זו כדי לקיים את מצוות הכפרות ואת שחיטת התרנגולות. אבות סובבו את התרנגולות מעל לראשי ילדיהם, באומרים ברכה - "זו חליפתך, זו תמורתך וזו כפרתך". המולת ההמון שהתערבבה עם קרקור התרנגולות יצרה סימפוניה שזכינו לשמוע רק פעם בשנה. בסעודה המפסקת נהגנו לאכול מאכלי עוף לא מלוחים ולא חריפים במיוחד.

בהיותי בן שבע, בצהרי יום הכיפורים, שהיתי עם בן דודי בבית-הכנסת. דומה שמתוך שעמום החלטנו לעשות מעשה קונדס, והסתרנו את כובעו של אחד המתפללים, כובע מסוג סירה (סידארה) שנהוג היה לחבוש באותה תקופה. האיש חיפש את כובעו לשווא, ושנינו היינו עדים למצוקתו. למרות שרצינו להשיב לאיש את כובעו, לא העזנו, כי פחדנו מזעמו ותגובתו. אני זוכר זאת עד היום, ומצר על המעשה.

עוד מעשה שהיה ביום הכיפורים ומוכיח את עוצמת המסורת. הפעם בבגדאד: לדודתי היה בית מידות עם חצר ענקית, וסביבה חדרים רבים שבהם השתכנו קרובי משפחה רבים. כילד אהבתי לבלות שם בחגים ובשבתות עם

קרובי משפחה בני גילי. ביום כיפורים אחד בשעות אחר הצהריים, שכב לו צעיר מנומנם בחצר הגדולה. מישוהו חמד לצון ויצק לפיו מים. הצעיר התעורר, ומשנוכח ששברו לו את הצום, פרץ בצעקות ובבכי מר והתעלף. הפעם נאלצו הוריו לשפוך על פניו מים כדי לעוררו מעלפוננו. כשהתעורר הלך הצעיר לחדרו שבור וחפוי ראש. הבחור המסכן לא היה דתי כלל, ומיעט לפקוד את בית הכנסת, אך הצום היה חשוב מאוד בעיניו.

חג הסוכות

בבצרה הקפיד אבי, כמו רבים אחרים, להקים את הסוכה שאביזוריה נשמרו מדי שנה בבית. כבר במוצאי יום הכיפורים, כוסתה הסוכה בסכך כפות התמרים, הילדים עיטרו את התקרה ברימונים, פרי הדר, ציורים וקישוטים. חג הסוכות נחוג בסתיו, ומזג האוויר הנוח אפשר לגברים לישון בסוכה. כך נהגתי גם אני לישון לפחות לילה אחד בתוכה. הקפדנו כמובן על קיום מצוות ארבעת המינים - לולב, אתרוג, הדס וערבה. בליל הושענא רבה התפללו עד לאשמורת הבוקר. הנשים הדליקו נרות נשמה משמן, הכינו פירות, ירקות ושתייה והביאום לברכות, ובשעות הפנאי עסקו בהכנת ה"שעירייה", פתיטי בצק שלשו באצבעותיהן. התוצר המיובש עורבב עם אורז ושימש להכנת החמין לחג שמחת תורה.

בערב שמחת תורה אפפה את בית הכנסת אווירת קודש חגיגית, שהגיעה לשיאה בהקפות. בראש צעדו נושאי ספרי התורה, ואחריהם המתפללים. כולם התאוו לנשק את ספרי הקודש או לפחות לגעת בהם.

חג החנוכה

יהודי בכל הקפידו להדליק נרות "על הנסים ועל הנפלאות", מבלי להבין את המשמעות ההיסטורית של החג. רק מעטים ידעו את אשר חוללו המכבים, ומה הם הנסים שקרו לאבותינו בימים ההם ובזמן הזה.

ט"ו בשבט

בחג האילנות נהגנו לברך על הפירות והרבינו באכילת פירות יבשים שהובאו מהארצות השכנות, פרס וטורקיה. אלה לא היו מצויים בשווקי

בגדאד לאורך כל השנה. רק לקראת החג התמלאו השווקים במבחר שויפים, משמשים, לדר, צימוקים, קוקוס, אגוזי מלך ועוד, ואלה הונחו על מגשי נחושת עגולים וגדולים. אבי ברך בברכה המסורתית על "פרי העץ" וברכת "שהחיינו", ואני יחד עם בני המשפחה אכלנו בשקיקה את הפירות הטעימים האלה. חלק מהמשפחות נהגו לערוך "משלוח מנות" לזוגות צעירים שזה עתה נישאו.

חג פורים

חג הפורים היה כולו הנאה ושמחה, בעיקר לילדים. ראשיתו בתענית אסתר בערב החג וקריאת המגילה בבית הכנסת, בו שררה "אורה ושמחה". בכל פעם שהוזכרו שמותיהם של המן או ילדיו, היינו רוקעים ברגליים ומרעישים ברעשנים, והמסכות העוטות את פנינו תרמו לאווירת העליצות. ימים אחדים לפני החג צעירים ומבוגרים נהגו לשחק בקלפים. בחג הרבינו לאכול ממתקים מיוחדים שנמכרו במגדניות, שהיו גדושות בעשרות סוגי ממתקים שחלקם הגדול אומץ בישראל, כמו מרציפן, זינגולה, בעאבע קדרסי, לוזינה, לוקום, מלבס, בקלאווה ועוד רבים אחרים, עליהם נוספו דברי מאפה תוצרת בית כמו בעאבע בתמר, סמבוסק ועוד. יהודי עיראק נהגו לערוך משלוח מנות לזוגות הטריים, דבר שגרם לוויכוחים בין הורי החתן והכלה באשר למי צריך לשלוח ראשון, כמות המשלוח, תכולתו וכדומה. בקיצור, חגיגה אמיתית של שמחה.

תשעה באב

תשעה באב הוא כידוע יום זיכרון לחורבן בית המקדש הראשון והשני. בתשעת הימים הראשונים של החודש, נהגו היהודים לא לאכול מאכלי בשר. בבית הכנסת נהגנו לשבת על הרצפה, ובקול בכי ונכאים, קראנו את מגילת איכה ואת הקינות על חורבן הבית. החלק המרכזי והעצוב ביותר ביום זה היה, קריאת סיפורה של חנה, שהקריבה את שבעת בניה שנשחטו לנגד עיניה, מפני שסירבה להיכנע ליוונים ולהמיר את דתם. לגבי היהודים, לתשעה באב לא הייתה כל משמעות היסטורית, והתוכן היה יותר רגשי ודתי.

חג הפסח

חג הפסח הוא קודם כל חג האביב. זאת העונה היחידה שמזג האוויר בעיראק באמת נוח. משפחתנו, כמו אחרים, דקדקה בהלכות הפסח קלה כבחמורה. סילקנו כל פירור חמץ, חודשים לפני החג רכש אבי את החיטה, שחייבת להיות משובחת ונקייה, ועקרות הבית עסקו במיונה, ניקיונה ושמירתה במקום מתאים, פן ישתרבב אליה חלילה חרק או גוף זר כלשהו. אפיית המצות שהיו עגולות, הייתה חוויה בפני עצמה. ימים רבים התרוצצו ראשי המשפחות כדי להבטיח אפייה כשרה בנוכחות נציג משפחה. גם בחירת היין הייתה טקס שלם. היו מי שהכינו יין בביתם, אך אבי רכש יין כשר למהדרין.

הבית נוקה ניקיון יסודי ביותר, ובלילה שלפני ליל הסדר סקר אבי בקפידה, כשנר בידו, את הריצי אבני הקירות בבית, פן נותר שם חמץ. בדרך כלל היו מערכות כלים וסכו"ם מיוחדים לחג, ואת הכלים הכבדים הגעילו. סירי הבישול הגדלים נשלחו לצפויים בשכבת בדיל להברקה.

בליל הסדר כל בני המשפחה היו מסובין סביב שולחן ערוך, מצות כוסו במפה רקומה מעשה ידיה של רחל אחותי, ועל השולחן הונחו ירקות כמתחייב. במרכז ניצבה קערת החילק - דבש תמרים עם אגוזי מלך טחונים, וכמובן לא נפקד מקומן של הביצים השלוקות ובקבוקי היין.

זה היה ערב שופע חוויות מרתקות. האפיקומן שהסתיר אבי, ושקידתנו הילדים על גילוי מחבואו. "ההצגה" של יציאת מצרים שהעלינו, כשכל הילדים יצאו חוצה לבית, ובחזרתם, על סף הדלת, היה אבי שואלם - "מאין אתם באים?" "ממצרים", ענינו, "ולאן אתם הולכים?" "לירושלים", קראנו. ומשכנסנו לבית פצחנו כולנו בשירה רמה מההגדה - "מה נשתנה הלילה הזה". אחר כך קראנו את ההגדה בשפה העברית והערבית, כשכל אחד קורא קטע בתורו. תענוג אמיתי היה לשיר יחד בהטעמה מזרחית, את הטקסט של "ברוך המקום ברוך הוא" ורבים אחרים.

טקס שפיכת היין של עשר המכות מחוץ לבית, היה תמיד עבורי חוויה מיוחדת במינה. כשיצאנו החוצה ראיתי בעיני רוחי, בתוך החשיכה, את דמותו של אליהו הנביא, עטור זקן לבן, עטוף גלימה צחורה, מאיר את האפלה. בילדותי כבר ישנתי בזמן קריאת פרק ה"חד גדיא", אבל משהתבגרתי, קריאתו שעשעה אותי במיוחד.

בחג הפסח נהגו יהודי עיראק לצאת לנפוש בגנים ועל גדות הנהרות. ביום האחרון של פסח בשנת 1936... בכצרה... איבדתי את אחי שטבע בשוכנו מבילוי במוצאי החג, ועל כך יסופר בפרק אחר.

אחותי רחל, כאם שנייה

רחל, אחותי הבכורה, נולדה בכצרה בשנת 1918. הייתי צעיר ממנה ב-11 שנים. רחל הייתה עבורנו אם שנייה. בהיותה האחות הבוגרת, הוטל עליה הטיפול באחיה. היא רחצה והאכילה אותנו, ודאגה לכל מחסורנו וצרכינו האישיים. עקב כך, היא לא נשלחה לבית הספר. מחד, הייתה רחל צייתנית ושקטה, ומאידך, פקחית ונבונה להפליא.

בשלהי 1937, בטרם מלאו לה 18 שנים, חיתנו אותה הורי עם משה, שהיה מבוגר ממנה בשנים רבות, וגרוש. הוריו נולדו בעיראק והיגרו להודו במאה ה-19. משה הגיע לעיראק לאחר גירושיו. אני מניח שהסיבה לכך שהורי השיאו אותה לאדם זה, הייתה בעיקרה המצב הכלכלי הקשה ששרר בעיראק בשנות השלושים, טרם ההתאוששות מהמשבר שפקד את העולם בתקופה זו.

החתונה, כמקובל באותם זמנים, נערכה תחילה במועדון הקהילתי המפואר שבכצרה, ולאחריה בביתנו, שם נערכה הסעודה החגיגית, בהשתתפות קרובי משפחה וחברים. רחל הושיבה אותי לצידה, ואני, מבלי משים, לכלכתי את שמלת הכלה שלה. נדמה שאמנם הייתה כעוסה, אך דאגה לא להראות לי זאת, והפטירה - "אין זה חשוב". למותר לציין כי כעסתי על עצמי, והמקרה נחרת בזיכרוני עד היום.

הזוג התגורר בדירה רחבת ידיים, בשכונת היוקרה אלעשאר, יחד עם דודי, אחי אמי. משה עבד כאיש תחזוקה במתקני הצבא הבריטי באזור. שנתיים לאחר נישואיה של רחל, עברה משפחתי לבגדאד, שם התגוררנו במשך כל שנות מלחמת העולם השנייה ולאחריה. רחל נשארה לגור יחד עם בעלה בכצרה, ואני לא התנתקתי מעיר הולדתי. במשך כל חופשות הקיץ, שנמשכו בעיראק שלושה חודשים, הייתי מתארח בביתה בכצרה. היא ראתה

בי בן ואח, ואני אהבתי והערכתני אותה מאוד, ונעמה לי השהייה במחיצתה. בחופשות אלה נהגתי לבלות עם חברי ועם קרובי משפחה בני גילי. תמיד אהבתי לשוטט בשוק אלעשאר, להתבשם בניחוחות התבלינים ולהתענג על מראה שלל הפירות המיובאים מחו"ל. גם הנוף האנושי בשוק ובסביבתו היה מעניין ומרתק. בעלי החניות היו בני עמים שונים, ובעיקר הינדים וסיקים בני הודו, שחבשו תרבוש של בד מתקפל על ראשם. זקניהם המיוחדים, מראה פניהם וזקיפות קומתם, הקנו להם מראה מכובד והדרת כבוד. בנוסף על כך הסתובבו שם חיילים מצבא בנות הברית, מעמים רבים, גורגים מההימליה, אוסטרלים, קנדים, בריטים ועוד לרוב.

רחל עולה לארץ

בשנת 1944, החליטו בני הזוג לפתע, לעלות לא"י. החלטתם התקבלה במשפחתנו בתדהמה ובהפתעה גמורה. עד היום איננו יודעים את הסיבות האמיתיות להחלטתם. בהיותה בא"י המשיכה רחל לעמוד בקשר מכתבים עמו, והפליאה בתיאורים שהלהיבו אותי, וגרמו לטלטלה במחשבתי ובאורך חיי.

באותה תקופה טרם התאוששתי מהפוגרום שנערך ביהודי בגדאד ב-1941, ומכתבים אלה הוסיפו נדבך משמעותי להחלטה הסופית להתנער מעיראק ארץ מולדתי.

הפגישה עם רחל בארץ

ביוני 1946 דרכו רגלי על אדמת א"י. רחל לא ידעה את נפשה מאושר, היא מיהרה להגיע לגליל-ים, ונתלוותה אלי למשך יומיים, וכהרגלה הרעיפה עלי חום של אמא, היא נטלה חופשה ממקום עבודתה וערכנו יחדיו טיול ברחובות ת"א, שוק הכרמל, אלנבי... שם מילאה את מלתחתי בבגדים תוצרת הארץ! ואני מחויק את הסחורה בידי ומשתאה כלא מאמין. צעדה בטיילת סיומה את היום הראשון.

היום השני נועד לשיחות נפש ועדכונים אודות ההורים, והמשפחה בכלל, ושלל חוויות ואירועים, כמו למשל נישואיה של זהבה אחותנו, ועוד כהנה וכהנה. אחה"צ ערכנו שייט על הירקון, חוויה שהזכירה לי שייט על החידקל

ב-1948, נישאה רחל לאלמן על הירקון, פסח 1947

בעיראק שזה עתה עובתי. בערב סיררנו בת"א הנוצצת על הדרה ושפע אורותיה. לפני שנפרדנו למחרת היום, היא לא שכחה, כמו תמיד, לדחוף לי דמי כיס.

כעבור מספר שנים נפרדה רחל מבעלה, כשהם חשוכי ילדים, והמשיכה לגור בדירתה החד קומתית בשכונת התקווה.

נישואים שניים

חיפאי, שלמה פרג'ון, ועברה

להתגורר איתו בחיפה. לשלמה, יליד צפת, היו חמישה ילדים. בכור ילדיו היה פחות או יותר בן גילה של רחל, קצין בכיר בצה"ל, ולימים נודע כמדען אטום. עם נישואיה, היא מסרה לי את דירתה. באותה תקופה היה זה נדיר שרווק צעיר בגילי יחזיק בדירה משלו, כשלרוב המשפחות היו בקושי חדרונים.

בחיפה נקלעה רחל למצב כמעט בלתי אפשרי מסיבות הקשורות בבעלה. רחל ניחנה באהבת אדם ידעה להעניק וידיה פתוחות היו תמיד. עתה זה כבר לא נסתייע כבעבר. ילדיו המבוגרים, שהיו סמוכים כמעט על שולחנה, היו למעמסה נוספת. למרות זאת, כהרגלה, הייתה רחל תמיד אופטימית ושמחה בחלקה, וגם במצב החדש לא פצתה פיה להתלונן.

רחל זכתה בפרי בטנה, והביאה לעולם חמישה בנים ובנות שהיו מקור אושרה. למרות קשייה, כל אימת שביקרתי בביתה בחיפה, היא קבלה אותי באהבה, האירה לי פנים ופינקה אותי כאחד מילדיה.

לימים הלך בעלה לעולמו, ילדיה שלה גדלו, והיא עברה לגור ברחובות, סמוך למגורי בתה דבורה. הביקורים ההדדיים שלנו, אף שלא היו תכופים,

נמשכו. אשתי ואחותי התחבבו האחת על רעותה, ובין השתיים התפתחו יחסי קרבה מיוחדים.

רחל, הלכה לעולמה כמעט בת תשעים, והובאה לקבורה בבית העלמין ברחובות. על קברה הפתוח הייתי היחיד שנשא דברי הספד, בו סקרתי את מהלך חייה. הדגשתי את הקשר המיוחד ביננו עוד מילדותי, ואת תרומתה שהביאה לעלייתי ארצה לפני קום המדינה, ובמיוחד העליתי על נס את החום והאהבה שהעניקה לי, לאחיה ולכל סביבתה. חתמתי את דברי במלים "את אחותנו, את אמנו, רחל". יהי זכרך ברוך.

פרק שני

הפוגרום

הצטרפותי לתנועת המחתרת הציונית

מאיר בן הדודה

הפוגרום (פרהוד) והשלכותיו

באפריל 1941 קדרו שמי עיראקי, ועננה כבדה כיסתה אותם. התנועה הנאצית שחלחלה עמוק אל כל שכבות העם העיראקי. וזאת בעידודם הנמרץ של השגיר הגרמני בבגדאד, וגורמים פלסטינים בראשותו של מופתי ירושלים חאג' אמין אל-חוסייני, הגולה זה יותר משנתיים בעיראק, אלה חגגו את ניצחונם. המהפכה הפרו נאצית שחולל רשיד עלי אלכילאני הצליחה לסלק את בית המלוכה הפרו בריטי ולהקים ממשלה פרו נאצית. בתקופה הקצרה של קצת יותר מחודש וחצי של שלטון נאצי, התנהלה הסתה

חאג' אמין אל-חוסייני

פרועה נגד היהודים בכל אמצעי התקשורת, רדיו, עיתונות, הפגנות רחוב וכדומה. הר הגעש שהופנה נגד היהודים עמד להתפרץ במלאו עוזו בכל רגע, ואמנם ההתפרצות לא איתרה לבוא. בריטניה, שלא יכולה הייתה להרשות לעצמה את ניתוק קווי ההספקה מהמזרח הרחוק לאירופה דרך עיראק ולהפך, פעלה במהירות וארגנה כוח משימה מקרב כוחותיה במפרץ הפרסי. הכוח נע צפונה לעבר הבירה בגדאד ועמד בפתחה של העיר. ממשלתו הפרו נאצית של אלכילאני לא החזיקה מעמד וברחה מבגדאד אל מחוץ גבולות עיראק. הבריטים, שלא רצו להיכנס לבגדאד ככובשים, קראו לכוחות ערביים מנסיכות עבר הירדן להיכנס לבירה. הגעת הכוחות הירדניים ארכה יממה וחצי, הבריטים המשיכו להיות מחוץ לבגדאד, נוצר חלל, ותוהו ובוהו שרר בכל חלקי הבירה. מצב זה נוצל על ידי מסיתים לאומניים שחיכו להזדמנות פז כזו, והמון רב פרץ לשכונות היהודיות ועשה בהם שפטים.

זה היה ב-1 ביוני 1941, מוצאי חג השבועות. כנופיות של פורעים צמאי דם חדרו לשכונות היהודיות, רצחו בלי הבחנה, אנסו נשים מכל הגילים לעיני בני ביתן, ועשו מעשי זוועה מחרידים. ביממה של פרעות נרצחו 180 יהודים בהם נשים, זקנים וטף. הפורעים התעללו בגופות החללים בצורה כה אכזרית שלא ניתן היה לזהותם והן נקברו בקבר אחים. על פי עדי ראייה, גם

פצועים שהובאו חיים לבית החולים המרכזי בעיר נרצחו בידי אנשי הסגל. שיא האכזריות נרשם כאשר אחד הפורעים כרת את שוק רגלו של פעוט כדי להוציא את האצעדה, הצמיד שענד על רגלו. יהודים שחזרו לבתיהם באותו ערב דרך השכונה המוסלמית, "באב א-שיך", הוצאו מהאוטובוסים ונרצחו בדם קר. היו גם שניים מנוסעי אחד האוטובוסים, אביו של בן כיתתי ושותפו, נסים קוז שלא שכח את הטראומה שעבר עת הוצא אביו שישב לצידו מהאוטובוס, והמון צמא דם רצחו אותו ואת שותפו. הבן ויהודים אחרים מנוסעי האוטובוס ניצלו הודות לתושייתו של הנהג, שהצליח להמלט מההמון המתפרע. בגיל 16, כשעמד נסים הבן על דעתו, ברח לישראל באופן בלתי לגאלי. שם עשה חייל, נלחם במלחמת הקוממיות, עבר קורס קצינים, שרת ביחידות קרביות ובממשל הצבאי, ואחרון תפקידיו היה מושל ח'אן יונס בדרגת סגן אלוף.

אבי שרד בדרך נס, בעת מנוסתו לכיוון מגוריו בשכונה היהודית, נתקל בצעיר עם אקדח שלוף. הצעיר כיוון את האקדח לעברו. אבי החל מנשק את ידו בתחנונים. הפורע דחף אותו בכוח, קילל אותו נמרצות ועזב אותו. הוא הגיע הביתה, המום ופניו כסיד, ושעה ארוכה לא יכול להוציא הגה מפיו. בני משפחתי ושאר דיירי הבית היו חסרי אונים באותו ערב נוכח הקולות וזעקות השבר שנשמעו מכל עבר. להגנתנו ערמנו חפצים כבדים מאחורי הדלת הראשית והחלונות בקומת הקרקע, כדי להקשות על הפורעים לפרוץ פנימה. עתה כל באי הבית עלו לגג, חסרי אונים ומצפים למר גורלם. כשנוכחנו שתנועת הפורעים ברחוב גוברת וסכנה הפריצה לבית ממשית, הצעתי שנעלה לגג סירים גדולים, פרימוסים ומים. הצעתי התקבלה מיד, ומים רותחים זמינים חיכו לקבל פני הפורעים שעמדו ליד דלת ביתנו בניסיון לפורצה. משחשו הפורעים את המים הרותחים על ראשיהם הם נמלטו, אך לא לפני שירו לעברנו באש חייה. כל הלילה נשמעו קולות ירי מנשק חם, וזעקות שבר פרצו גלים גלים בחלל הלילה מכל עבר. כך עבר לו ליל שימורים נורא בו איש לא עצם עין. המחזה נמשך גם למחרת עד שעות הצהריים. במהלך הבוקר נרצחו שניים משכנינו. האחד רופא צעיר, בן יחיד לאמו האלמנה, והשני אדם מכובד בשם ששון ג'מעה, שכנה של מרגלית אשתי. ביתה של מרגלית נפרץ אף הוא באותה עת, ומשום מה דילגו הפורעים ולא נכנסו פנימה. אזכיר את גבורתה של דודתי לולו, אחות אבי, שהרהיבה עוז בנפשה

לצאת את ביתה באותו בוקר, לאחר הלילה הנורא, ותרה את שכונות הדמים, כדי לוודא את שלום אחיה ובני ביתם.

ראוי לציין, שקבר האחים של קרבנות הפוגרום, וכל שטח בית הקברות העתיק ששימש את יהודי בגדאד במשך מאות שנים, פונה כעבור עשרים שנה בידי השליט המהפכן קאסם, כדי להקים במקום צריח שישא את שמו, כדוגמת הצריח שהקים נאצר בקהיר.

הפרעות גרמו לזעזוע עמוק בקרב יהודי בגדאד. הן פערו פצע עמוק בלב הקהילה היהודית בבבל, והיוו אירוע מכונן שחרץ כעבור עשור את גורלה של גלות זו שעלתה כולה לישראל.

במישור האישי, חדלתי להאמין בהמשך עתידי בארץ הולדתי עיראק, ורבים חשבו כמוני. בעת הפרעות הייתי בן 12, ולא יכולתי לעשות כאוות נפשי. בינתיים מצב היהודים הלך והחמיר. זה התבטא בפגיעות וההשפלות מצד שכנינו הערבים, ונתחוקתי באמונתי שיש לעזוב את "ארץ המוות" מהר ככל האפשר.

קבר האחים של קורבנות הפִּירוּהוּד - נהרס בשנת 1961 על-ידי עבד אל-כרים קאסם

ההצטרפות לתנועת המחתרת

ההזדמנות לעשות מעשה ולהתנתק מעיראק לא איחרה לבוא. שמועות בדבר קיומה של תנועת מחתרת ציונית עברו בין היהודים מפה לאוזן. לאחר מאמצים הגעתי בפברואר 1945 לתנועת "החלוץ" המחתרית. לאחר דחיות ועיכובים לא מעטים שנועדו ככל הנראה לעמוד על קנקני ועל רצינות כוונותיי, התקבלתי לשורות התנועה הציונית.

בשנת 1942, שנה לאחר הפרעות, נשלחו לעיראק שלושה שליחים מארץ ישראל. משימתם הייתה להקים תנועת מחתרת ציונית שמטרתה להחזיר לתודעת האוכלוסייה היהודית את הצורך בהגנה עצמית, להעניק חינוך יהודי-ציוני, ולעודד עלייה לארץ ישראל. הוקם מבנה מחתרת עם מוסדות מרכזיים המבוסס על פירמידה, בראשה עמדו השליחים, ואלה נשענו על קדר של צעירים יהודיים בעלי הכרה ומוטיבציה עמוקים. הוקמו מוסדות ונבנתה היררכיה, ותאי מחתרת שכל אחד מנה כעשרה צעירים וצעירות. מידור מוחלט אפיין את פעולות תנועת המחתרת, ולכל חבר ניתן שם עברי כדי למנוע אפשרות פענוח שמות החברים על ידי הבולשת העיראקית.

הייתי חבר וחניך באחד התאים יחד עם עוד 9 נערים ונערות, והשם המחתרתי שהוענק לי היה הרצל. המדריך שלנו, גיורא, צעיר גבה קומה ונחרץ, היה מבוגר מאיתנו בשנים אחדות. גיורא ניהל את התא ביד רמה, היה יסודי, ובעל ידע רב בתחום שעליו הופקד, הוא הקנה לנו ערכים ציוניים ולימד עברית, שירה ופרקים על הציונות, ובכלל זה על הקיבוצים השיתופיים. חברי התא נפגשו אחת לשבוע, בכל פעם בכיתו של חבר אחר, גם אם מקום מגוריו היה בשכונות מעורבות עם מוסלמים כפי שהיה במקרה שלי. ההורים ובני המשפחה שידעו היטב את מטרת ההתכנסות התבקשו לשמור על סודיות ולמצוא במקרה הצורך סיפור כיסוי לסיבת המפגש. כעבור זמן ערכנו יציאות בערבים או בשבתות, במקומות פתוחים ובגינות ציבוריות, לצורך הדרכה וגיבוש.

ולסגירת מעגל אציין, ששושנה עמית, חברתי לתא המחתרת, שפגשתי לעתים מזומנות בארץ, הפכה לשכנתי, עת עברתי לגור בדירתי הנוכחית

במניצח בתל אביב בעינתק

במניצח בתל אביב
בעינתק

”עוד לא התעוורת?”

בשעות אחר הצהריים ביום קיץ של שנת 1945, ערכתי כהרגלי טיול עם חבר כיתתי ברחובה הראשי של בגדאד, רחוב א-ראשיד, לבוש חליפת ספורט לבנה. לפתע חשתי מכה אדירה בפניי שבעקבותיה התמוטטתי ונפלתי על המדרכה. אחרי שהתאוששתי מעט, הבחנתי בשאריות אבטיח הפזורות על פני וסביבי. הוצאתי ממחטה וניגבתי את שאריות האבטיח מעלי, והבנתי את אשר קרה. בינתיים התאסף קהל סביבי, וגם הצעיר הערבי הפוגע, שעמד מולי ושאל בצחוק מתגרה: ”אתה עדיין רואה? עוד לא התעוורת?” לכאב וההשפלה שחשתי נוספה התגרותו האכזרית של הערבי. צעירים יהודים נוכחו במקום, אך איש מהם לא ניסה להתערב או לנקוף אצבע. היהודים הורגלו: ”יהודי! פגעו בך? שתוק והסתלק”.

דרישה ללימוד השפה העברית

בלילה אביבי ישבתי בחדרי וכל מחשבותי סבו סביב השאלה איך ומתי ייגמר הסיוט ששמו עיראק. הרגשתי מחנק כאילו היה נחש כרוך סביב צווארי. באותה שעה התכוננתי למבחן בדקדוק בשפה הערבית, ולפתע צץ בי רעיון. הלוא בית ספרנו ”פרנק עיני”, הוא בית-ספר יהודי, מדוע לא יילמדו בו גם את השפה העברית בנוסף על השפה הערבית? הרעיון העסיק אותי במשך כל הלילה עד שהזנחתי את מבחן הדקדוק. החלטתי שלמחרת אפעל לגייס את חבריי תלמידי בית הספר למטרה זו. בגילי אז לא הבחנתי שאני מוביל מהלך שמהווה עבירה חמורה, כאשר לימוד השפה העברית אסור, ומהווה עבירה בעיראק. לבית הספר הגעתי מוקדם מהרגיל. שיתפתי ברעיון קומץ מחבריי, חברי התנועה הציונית, ולאחר זמן מה את התומכים האחרים, וכך רתמתי למשימה את מרבית חברי כיתתי כיתה י', אחריה תלמידי כיתות ח' ו-ז' (בבית-הספר היו שתי כיתות מקבילות לכל אחת משלוש הרמות).

מאמצי נשאו פרי ובהפסקה הגדולה של השעה עשר התייצבנו שישה תלמידים, נציגי שש הכיתות, בפני שלום דרוויש, מנהלו המיתולוגי של בית הספר. דרוויש היה דמות מכובדת, מנהיג בעל שיעור קומה וחבר הוועדה המנהלת את ענייני הקהילה של בגדאד. במקום נכח גם סגן המנהל וממלא מקומו, אליאס גבאי. שטחתי בפניהם את דרישתנו ללמוד עברית בבית הספר,

וציינתי שאנחנו מייצגים יותר ממחצית התלמידים. לאחר שהרהר בדבר, הבטיח המנהל שהוא ידון בעניין וימסור לנו את החלטתו לכשתתקבל. כעבור עשרה ימים הודיע לי מר דרוויש שבקשתנו התקבלה בכפוף למספר הגבלות: הלימודים יהיו לימודי תנ"ך, ולא עברית. השיעורים לא יהיו במסגרת הלימודים הרשמית, אלא ייערכו בסיום הלימודים, משעה שתיים ואילך, והשיעורים יינתנו פעמיים בשבוע ולא יחויבו בתשלום. כינסתי את חמשת חברי ההתייעצות בה בחנו את תשובת המנהל, וקבענו שנוכל לעמוד בתנאיו. כעבור שבועיים, באמצע במרס 1946, נפתחה כיתה שמנתה שלושים תלמידים ביניהם נסים קזו שהזכרתי בספר. הלימודים נמשכו יותר מחודשיים בהם הספקנו ללמוד 16 שיעורים. מכיוון שהבחינות הממשלתיות עמדו בפתח, נאלצנו להפסיק את הלימודים בתקווה להתחדשותם לאחר חופשת הקיץ. בינתיים הצלחתי לעלות ארצה ולא נודע לי מה עלה בגורל לימודי התנ"ך בבית ספרי.

פגישה עם מנהל בית הספר בארץ

בשלהי שנות השמונים, פגשתי את אליאס גבאי סגן מנהל בפרנק-עיני ב"אוהלו" שעל שפת הכנרת. "אוהלו", מוסד רעיוני של ההסתדרות הכללית, ארגן בין השאר מפגשים בני שלושה ימים לעובדים וגמלאים. מכיוון שבלטתי במפגש, הוטל עליי לארגן ולהנחות את ערב הסיום.

נוכחותו של אליאס גבאי באולם גרמה לי להעלות את נושא לימוד השפה העברית בבית הספר בעיראק בשנת 1946. בעודי ניצב על הבמה, אזרתי עוז ושאלתי האם מישוה מהנוכחים זוכר שתלמידים בעבר הרחוק דרשו ללמוד עברית בבתי ספרם בחו"ל. השאלה הפתיעה את הנוכחים. המנהל גבאי קם ושבר את השקט ששרר באולם. הזמנתי אותו ברוב כבוד לבמה. שאלתי אותו אם הוא זוכר אותי, והוא ענה בשלילה. לאחר מכן פתח ואמר: "התנועה הציונית בבגדאד, באמצעות קבוצת תלמידים חברי תנועת המחתרת מבית הספר "פרנק עיני", בו הייתי סגן מנהל ואח"כ מנהל, דרשה להנהיג בבית הספר את לימודי השפה העברית, האסורה בעיראק. הדרישה הובאה בפני מוסדות הקהילה, וראשיה ישבו על המדוכה והתלבטו כיצד לפעול, ואיך להציג את העניין בפני המפקח על החינוך הממשלתי שהיה ערבי. הדיונים

בנושא התמשכו ימים. הסוגיה עוררה ויכוח גדול ובסוד העניין הוכנס אף יו"ר הקהילה, החכם ששון ח'דורי. לבסוף עלתה הצעה להציג בפני המפקח הערבי בקשה ללימוד תנ"ך, במקום עברית, וההצעה אושרה במערכת החינוך הממשלתית, וכך התאפשרו לימודי העברית בבית הספר.

נטלתי את רשות הדיבור, אמרתי לאליאס גבאי שעמד לצדי, שאני מופתע ומעריך מאוד שהוא זוכר את המקרה על כל פרטיו למרות השנים הרבות שחלפו מאז, ואני מודה לו על שחידש לי פרטים שלא ידעתי עליהם, ואשר התנהלו בין ראשי הקהילה. עם זאת ביקשתי לתקן טעות בסיסית, באומרי: "היוזמה ללימודי העברית, לא הייתה של התנועה הציונית, אלא של תלמיד אחד, שעומד ברגע זה לצדך". "לא ייתכן", ענה בספונטניות המנהל המופתע. "אני נשבע בכל היקר לי שהיה זה הרעיון שלי בלבד" השבתי... שקט שרר בחלל האולם, האיש נראה עתה מהורהר, ובקול רפה אמר: "בזמנו העניין עשה רעש עצום בקהילה, לא יעלה על הדעת שזה היה רעיון של נער בודד". "מדובר בעובדה", הפטרתי, "זכותך לא להאמין שמדובר ביוזמה שהיא פרי רעיוני ולא של התנועה הציונית". כאן גבאי השתהה מעט כדי להפנים את הדברים. לאחר היסוס הביט בי ממושכות, חייך חיוך רחב, הושיט את ידו וחיבק אותי בחוזקה. "כל הכבוד" אמר. הנוכחים באולם שהיה מלא עד אפס מקום היו בהלם לנוכח סיפורם המדהים של תלמיד ומנהל בית ספר שהתרחש בארץ עוינת. בסוף הערב רבים ביקשו לשמוע פרטים נוספים על הפרשה.

באולם נוכחו גם שתי נשים, האחת הייתה מונה שבת, אשתו של המנוח לטיף שבת, שהיה רוקח מחוזי בגוש דן, ומרגלית רעייתי.

מאיר, איש הבריגאדה היהודית מבקר את קרוביו בעיראק

פברואר, 1946

מאיר, בנה הבכור של דודתי פרחו מצד אבי עלה עם הוריו ארצה בגיל שנה באמצע שנות העשרים של המאה הקודמת. סיפורים רבים התהלכו במשפחה סביב "רומיו וג'וליה", סופר שהדודה היתה עלמה יפת תואר, בהיותה בת 15, "נחטפה" על ידי בעלה אברהם ונישאה לו, למורת רוחם של הוריה, כדי לצנן את תגובת ההורים הם ברחו להודו ושהו בה מספר שנים ומשם הגיעו לארץ - ישראל עם תינוקם מאיר. כך שהקשר בין הדודה עם משפחתה בעיראק היה רופף מאד.

באחד מימי פברואר 1946, נעצרה מונית בפתח ביתנו, חייל במדי הצבא הבריטי גבה קומה ויפה תואר שענד דרגות קורפורל (רב"ט) הקיש קלות על דלת ביתנו, אבי שפתח את הדלת לא זיהה את החייל הניצב בפתח והיה בטוח שטעה בכתובת, החייל שאל את אבי בחיוך מבויש אם שמו גורגי אבי נדהם, ומיד הוסיף בערבית שבורה: "אני הבן של אחותך פרחו", והשניים נפלו זה לזרועות רעיהו בנשיקות וחיבוקים, אבי הוביל את האורח היקר לטרקלין, שעת בוקר. ההתרגשות הייתה עצומה, והאורח הוצף בשאלות על אודות "האחות האבודה", ילדיה, בעלה, מצבם הכלכלי וכל פרט אחר ששפך אור על חייה.

כולנו תהינו איך הצליח מאיר להגיע אלינו. התברר שהוא קיבל את כתובתנו מאחותי רחל, שהגיעה לארץ שנתיים קודם לכן. אומנם היא הודיעה לנו על בואו העתידי במכתב, אך מאיר הקדים אותו. מובן מאליו שהודענו לבני משפחותינו על הופעתו של האורח הלא שגרתי. עד שעת הצהריים עשרות קרובים כבר התאספו בביתנו, נערכה ארוחת צהריים חגיגית לכבוד האורח ובערב התארגנו כולנו ליציאה לטיול בעיר.

הכרכרות שהיו מעין מונית באותה תקופה, כבר חיכו בפתח הבית, עשינו את דרכנו לאורך הרחוב הראשי של בגדאד, רחוב אל ראשיד, חצינו את נהר החידקל לצד המערבי הבלתי מפותח של העיר, בחזרה הגענו לשכונות החדשות ומשם לכורניש לאורך הנהר. הלילה ירד, פנסי הרחוב דלקו, והעיר

מאיר, בן הדודה מארץ ישראל, מבקר את קרוביו בגדאד, 15 בפברואר 1945

מאיר וגדעון. בגדאד, פברואר 1946

שינתה את פניה, כעת היא יפה מתמיד, אורותיה עיטרו את הנהר, והגשר הואר בפנסים שנצנצו כיהלומים בתוך עלטת המים והגלים הלבנים. העגלה שעליה רכב אבי הגיעה לרחבה מוארת ומלאת אדם, כאן עצרנו, והשיירה בעקבותיה, כל הפמליה ירדה לתוך הרחבה סמוך למדורות הרבות הזורעות בפיותיה, ריח צליית דגים נדף בכל פינה, דגים שנמשו זה עתה מהחידקל מונחים אופקית סביב מדורה, אלה הם דגי הבוני (בנות) והשבוט (שבוטה) ולכל אחד מהם טעם גן עדן. ישבנו כולנו סביב שולחנות ערוכים, דגים צלויים הוגשו על מגשי ענק עם פיתות עיראקיות חמות וסלטים למיניהם. עיראק אחרי המלחמה שגשגה כלכלית, והקהילה היהודית נהנתה במיוחד מעדנה ומרווחה. מאיר שבא מפלסטינה, היה אחוז השתאות לנוכח המותרות שהפגנו. בפלסטינה אמר, המצב קשה ובירושלים שוררים חוסר עבודה ורוב האנשים חיים שם בדלות ובדוחק.

חצות, הגיעה השעה לחזור הביתה, בין ראשי המשפחות פרץ ויכות, כל אחד ביקש שמאיר יתארח הלילה בביתו, ולבסוף נמצאה פשרה, כל משפחה תזכה לארח את מאיר לילה אחד. בלילה הראשון הוא התארח אצלנו. הימים הבאים עם מאיר היו פחות עתירי אירועים, המשפחה שאצלה התארח, היא שקבעה את סדר היום, חוץ ממני, אני השתתפתי בכל הסיורים שערך, כיוון שהייתי היחיד שידע לפטפט עברית, וזאת בזכות תנועת המחתרת הציונית, בינינו נוצרה שפה משותפת, פשוט התאהבתי במאיר בן דודתי ממבט ראשון, הרי הוא בן משפחתי חייל הבריגאדה העברית שבא מארץ ישראל, מחוז כיסופיי. אני גמעתני בצמא כל מלה שיצאה מפיו, רציתי לשמוע ממנו עוד, על הארץ, על הערים והמקומות הקדושים, הקיבוצים, הבנות, החיים שם ועל הכל. ושמה לעשות זאת ברצון.

מאיר היה נשוי ואב לשתי בנות, הבת השלישית הדסה נולדה מאוחר יותר, ב-1947 אבל זה לא הפריע לו לחשוק בגלוי באחותי זהבה שהייתה יפה ומקסימה, שזה עתה נישאה. "איך לא הכרתי אותה קודם", חזר ואמר. בתום חמשת ימים, הגיעה שעת הפרידה, הוא לחש לאוזני, "בקרוב בארץ ישראל"

פגישתי עם מאיר בארץ

ואמנם, כעבור פחות מחצי משנה, ברכתו התגשמה והפכה לעובדה. האישי הראשון במשפחה, שפגשתי כאן בארץ אחרי המפגש עם אחותי ודודתי, היה מאיר. פגישתנו הייתה מרגשת מאוד, לאחר הטיוול המהמם של היום במקומות הקדשים. הוא הזמין אותי להתארח בביתו והשיב לי בהכנסת אורחים לבבית.

בדירתו, פגשתי את רבקה ושתי הבנות. אישה חינונית ותמיד בת צחוק בפניה, באותה תקופה היא לא עבדה וטיפלה בילדיה, זה יותר משנה הם לא יצאו מהבית להתאורר ואני שמחתי להיות שמרטף למשך שני לילות. בשאר הלילות טיילתי עם מאיר במכוניתו ברחובות ירושלים ופעם נכנסנו לקולנוע לראות סרט.

כשנפרדנו לא העליתי על דעתי שהגורל יתעתע בנו ושהפרידה היא לעד ולא אוסיף לראותו עוד, בעת שנלחמתי בנגב הגיעה הבשורה המרה, מאיר נפל. זה היה במרס 1948 בכביש הר-טוב (כביש בית שמש). הוא נהרג בזמן שליווה שיירה שעשתה את דרכה ליישובים הנצורים שם, השיירה הותקפה ע"י מארב של כנופיות ערביות, וזה כאילו לא הספיק, אסון נוסף פקד את המשפחה כעבור כמה שבועות. אביו אברהם נהרג בירושלים מפגיעת פגז ירדני כשחיכה בתור לקבלת קצבת המים.

רבקה האלמנה מיאנה להתנחם על מות בעלה האהוב. היא שקעה באבלה וסירבה בתוקף לבנות לה חיים חדשים. למרות שעברה לתל אביב היא המשיכה להסתגר בביתה, ובמאי, 1965 נפטרה כפי שייחלה לעצמה. זה היה סופו הטראגי של זוג צעיר ומאושר, שהגורל התאכזר בהם כל כך. יהי זכרם ברוך.

פרק שלישי

העפלתי לארץ ישראל

שמי בישראל - גדעון

גליל ים

עליית 11 ישובים בדרום

דודה פרחה

רמת הכובש

המסע לארץ ישראל (יוני 1946)

הימים נקפו, חיי השגרה בתנועת המחתרת הציונית התארכו. הייתי בן שש עשרה, כבר יותר משנה חבר בתנועת המחתרת, ודרישותיי מהמדריך גיורא לעלות לארץ ישראל הלכו וגברו. ידעתי אפילו לפטפט בעברית. מכתביה של אחותי רחל, שעלתה ארצה עם בעלה שנתיים קודם לכן, שילהבו את רוחי. סיפוריה על החופש והחיים בישראל, הדהדו בנשמתי. לא יכולתי לחכות יותר... שוב ושוב הפצרתי בגיורא להאיץ את עלייתי.

בשעות לפני הצהריים של ה-16 ביוני 1946, הופיע גיורא פתאום בביתנו. ידעתי שאיש בשורות הוא. הוא שאל אותי אם אני מוכן לעלות לארץ היום, עניתי מיד בחיוב - "הכן 50 דינר" אמר, ומסר לי כתובת להגיע אליה. הוא נפרד ממני במילה שלום בעברית ולא הוסיף דבר. באותם זמנים, 50 דינר היו סכום עתק, וכדי להשיגו נאלצו הוריי לעשות מאמצים לא מבוטלים.

לא נפרדתי מקרובי משפחה וחברים, הן בגלל קוצר הזמן והן בשל החשאיות המתבקשת.

בשעת ערב, בבית שאת כתובתו קיבלתי, פגשתי בקבוצה של ארבעים צעירים וצעירות נרגשים שחיכו כמוני לעלות לארץ. המתנו שעות ארוכות. קצת אחרי חצות... ולפתע נתבקשנו להתפזר בשקט, ללא כל הסבר. תדהמה ואכזבה אחזה בכולנו. חזרתי הביתה עייף, רצוף ומדוכא.

לימים נודעה לנו סיבת הביטול. אותו לילה היה "ליל הגשרים", יחידות פלמ"ח ערכו מבצע רחב היקף נגד הבריטים, בו פוצצו את הגשרים המקשרים את א"י עם הארצות השכנות.

כעבור שלושה ימים שוב הגיע לביתנו המדריך גיורא - "התכונן", אמר "היום בשש בערב התייצב ליד הגשר הסמוך למוזיאון הלאומי של בגדאד". הוא מסר לי סיסמה ונפרד ממני. הפרידה מההורים הייתה מרגשת, דומה שכולנו חשנו שהפעם העניין אכן יוצא אל הפועל. בשעה היעודה נטלתי עמי מעט חפצים אישיים, ונרגש עשיתי את דרכי ברגל לנקודת המפגש... לא עבר זמן, מונית הופיעה ואני נבלעתי לתוכה.

במדבר הירדני

בתוך המונית היו שני נערים יהודים בני גילי שלא הכרתים קודם לכן. חצינו את הגשר הסמוך שעל החידקל, פנינו מערבה וחלפנו על פני שדה התעופה הבינלאומי של בגדאד. בינתיים התוודעתי לשני הנערים עימם עתיד הייתי לעשות את המסע. האחד היה יתום מאביו, ושניהם להפתעתי לא היו חברים בתנועת המחתרת הציונית. במושב הקדמי ישב הנהג, כבן חמישים, ולידו איש צעיר יותר, שניהם ערבים מעבר הירדן. הם נהגו את המונית לכיוון צפון מערב.

כעבור יותר משעה הגענו לעיר רומאדי. עצרנו בכניסה לשוק, והאיש הצעיר נשלח לרכוש מזון ומים. המתנו לרדת החשכה, ואז פנינו לכיוון הגבול. ברור היה שאנו עושים את דרכנו לירדן, לאורך צינור הנפט חיפה. את נקודת ביקורת הגבולות הראשונה בין עיראק לירדן עברנו בצורה חלקה, כנראה בזכות השלמונים שניתנו מראש לשומרים. הלילה ירד והמונית סתה הצדה לחנייה. המלווים הזמינו אותנו לארוחת ערב. התפריט כלל גבינה, פיתה ומלפפון. הייתי עייף עד מאוד.

עם חידוש הנסיעה נרדמתי מיד. באותה תקופה, במשך חודש ימים התכוונתי למבחנים הממשלתיים הקשים והחשובים, שהצלחה בהם מעניקה כניסה לתיכון, ולכן הקצבתי לעצמי רק שעות בודדות של שינה בכל לילה. לקראת חצות העירו אותנו לביקורת. נדרשנו לשבת על רצפת המונית, ועם מתן האות נאלצנו לכופף את הראש כלפי מטה. גם את הביקורת הזאת עברנו בשלום. שוב נרדמתי, והתעוררתי עם הנץ החמה. המונית סתה לעבר פינה מוצלת, הרחק מהכביש. כאן עשינו את יומנו הראשון בהמתנה לחשיכה. חברי סיפר לי כי החבר שלישי, הרגיש רע במשך הלילה, ונתקף חרדה, וכי המונית עצרה מספר פעמים כדי לאפשר לו להתרוקן משלשול שתקף אותו. בלבי שמחתי שלא התעוררתי. כך נהגנו סבמשך כל תקופת המסע. ביום עוצרים ומסתתרים ובשעות הלילה בצל החשיכה ממשכים במסע.

קייץ... ומוזג האוויר במדבר כבד. ביום חם מאוד, מחניק. הזובובים והפרעושים רק הוסיפו למצוקתנו, האוכל היה דל והמים ניתנו במשורה. חוסר השינה והעייפות שצברתי בלילות שבהם התכוונתי למבחנים פעלו לטובתי, והצלחתי להירדם ביום למרות התנאים.

בלילה הבא, השני למסע, נאלצנו להסתתר פעמיים. בפעם הראשונה ירדנו מהמונית לפני נקודת הביקורת ועקפנו אותה ברגל, מלווים בעוזר הנהג. בפעם השנייה הוכנסנו, אני ועוד אחד מחברי, לתא המטען של המונית, בהמתנה לסיום הביקורת.

בבוקרו של היום השלישי למסע חנינו כמנהגנו בשטח מת ומוצל. ניכר כי המלווים שלנו מכירים היטב את הסביבה. אנו שלא התנסינו במצבים כאלה הרגשנו רע, האוויר היה דחוס ולוהט. מחול השדים של הזובים ושאר מעופפים טורדניים, והמחסור במים, יצרו מצוקה של ממש. וזאת בנוסף לדאגות שהתרוצצו בקרבנו, לחוסר הוודאות והמחשבות אודות הסכנות והפורענויות שעלולים היו להתרגש עלינו בכל רגע. למזלי גם ביום הזה הצלחתי להירדם ולישון, לפחות בחלקו. התעוררתי לקולות רמים של צחוק ודיבור מצד שני המלווים, ובאותו רגע זיהיתי שיירת חמורים עמוסי תבואה שעברה לידנו, שני המלווים שיחקו כאילו נמצאים בפיקניק. עם בוא הערב המשכנו בנסיעה. באותו לילה עברנו רק נקודת ביקורת אחת, וגם זו עברה עלינו בלי בעיות מיוחדות.

את בוקרו של היום הרביעי למסע, שוב עשינו בפינה נסתרת במדבר. כעבור כמה שעות הרחק מאתנו, הבחנו בשני רכבים של משטרת הגבולות שעצרו וחנו בצד הכביש. היינו מודאגים, פחד נורא של אוולת יד אחז בכולנו. אין עתה דבר שנוכל לעשות, זולת לשבת ולצפות בצורה פסיבית בהתפתחות העניינים. וכך, ישבנו קפואים בחלקת האלוהים הקטנה, תוהים האם השלטונות הירדניים עלו על עקבותינו ומחפשים אותנו?

כעבור יותר משעה הרכבים הירדניים הסתלקו ואנחת רווחה הדהדה

באוויר.

משהשלמתי את החוסר בשינה ממנו סבלתי, נשארתי ער במשך הימים הבאים. עתה חשתי את תנאי המדבר במלוא עוזם, ואת השעמום... למרות התנאים הקשים והסכנות נשארתי אופטימי - "אנו נתגבר", וכה שמחתי על שאני בדרכי לא"י.

מסע לילי על בהמות

נוכח עצירת שני רכבי המשטרה ביום הקודם, חששו המלווים שמא נתגלה מסעינו, והודיעו שזה הלילה האחרון שנעשה בנסיעה במונית, ושבלילות הבאים נתנהל על גבי בהמות. בינתיים הם מצאו באר שסיפקה מים לשתיה, ורכשו מצרכי מזון בכפר סמוך. האווירה ומצב הרוח השתפרו. כנראה התחלנו להסתגל לתנאי המדבר הקשים, ואת שני הלילות הבאים עשינו על גבי חמורים שהובאו מכפר סמוך. אני כבר לא עייף... עתה אני במלוא הכושר ומקפיד שלא לגרום לשיירה עיכובים מיותרים.

תנועו לבדכם במדבר

בלילה השביעי למסע באו המלווים בהודעה דרמטית - "נותרו שני לילות" והוסיפו בפסקנות - "תאלצו לעשותם בהליכה רגלית בלעדינו". הם חשדו שהשלטונות גילו אותנו. המלווים ציוו להמשיך ללכת רק בלילות ולאורך הכביש - "ולקראת סיום הלילה האחרון באשמורת הבוקר, תגיעו למישור רחב ידיים, רדו מהרמה בזהירות וחצו את המישור לפני זריחת השמש, כדי שלא תתקלו בחקלאי המקום. אחר כך המשיכו ללכת כשעה וחצי ותתקלו בנהר אכזב. חצו אותו, ואחרי שעת הליכה נוספת תגיעו לאזור היהודי לגובנייה" (קיבוץ בשפתם). החדשה הזו הכתה אותנו בהלם ולא ידענו את נפשנו מדאגה. איך נסתדר לבדנו? אולי כוונתם רעה? שמא מבקשים הם להפטר מאתנו ולהשאיר את גורלנו בידי השלטונות? כך או כך, לא הייתה לנו ברירה אלא לקבל את המצב החדש בדיוק כפי שקבעו. הם ציידו אותנו במזון ובמים ונפרדו מאיתנו, ואנו נותרנו לבדנו באזור שאיננו מוכר, זר ועיין.

אנחנו בארץ

השתדלנו למלא בקפידה אחר הוראות המלווים, ולמזלנו הכל עבר ללא תקלות. בשעות היום הסתתרנו ובלילה הלכנו באזור כפרי די צפוף. גם על נביחות הכלבים המטרידות דילגנו בשלום. בלילה האחרון למסע, עם עלות השחר נתגלה לפנינו מישור רחב ידיים, ממש כפי שהסבירו המלווים. זה היה עמק הרור, הלוא הוא המפלס התיכון

של נהר הירדן, שם פגשנו להפתעתנו ולא במקרה את הנהג. האיש שעזב אותנו יומיים לפני כן. הפעם לבדו. הוא סיפר לנו שהוא ועוזרו ליוו אותנו בשלט רחוק במשך כל זמן העדרם. הוא נתן לנו הנחיות אחרונות כיצד להתנהג, הליכה בזהירות בשדות המעובדים, חציית הירמוך, ואיך להגיע בשלום ליעדנו, לשוב יהודי. לפני שנפרד מאתנו, פלט שתי מילים, "אתם מבסוטיין?" מכיוון שלא הבנתי למה הוא מתכוון, לא התייחסתי. הרי מבסוט בערבית שלנו, פירושו מקבל מכות. (ברבות הימים לאחר שהכרתי את השפה המדוברת של ערביי א"י, הבנתי את משמעות המילה מבסוט, שפירושה שמה, או שבע רצון).

לאחר הליכה של כשעה הגענו לירמוך, נהר כמעט אכזב בעונת הקיץ של סוף חודש יוני. גובה המים היה כעשרים סנטימטרים בלבד. אחרי ימים של צעידה מתישה במדבר ומחסור במים, ניצבנו עתה על שפת נהר, חלצנו נעליים, קיפלו את שולי המכנסיים ונכנסנו לתוך המים בהנאה מרובה. זה אמנם לא דמה לחידקל רחב הידיים והשופע מים, אולם מימי הירמוך המפכים השיבו את נפשנו. אחרי שהרווינו את צימאוננו, חצינו אל הגדה השנייה. היה זה כחלוש יום קיץ מרענן.

שעת צהריים של שמש יוקדת, חום כבד ולחות גבוהה במיוחד בעמק הירדן הכבידו עלינו מאוד, אך למרות זאת החשנו את צעדינו. ממרחק נתגלה לנגד עינינו יישוב שנראה שונה לחלוטין מאלה שעברנו עד כה. בתים עם גגות רעפים אדומים הטובלים בירק. ככל שהתקרבו ליישוב נעלמו הספיקות - "זה קיבוץ!", אני קובע על פי מה שלמדתי במהרת. אני לא מאמין שזה קורה... אנו מתקרבים ליישוב עברי, ועוד רגע קט נושקים בגדר המטע... מעברו הבחנו בעובדים שעסקו בקטיפי שזיפים, וגם הם זיהו אותנו? אבל מי אנחנו? הם בוודאי תוהים. ניצבים לפניהם שלושה טיפוסים מוזרים, לבושים בחליפות אירופאיות. אלה לא יהודים לובשי חאקי ולא ערבים חובשי כאפיה ועוטיי גלבייה. הם נראו מופתעים.

התקרבותי לגדר ופלטתי לעברם בעברית - "אנחנו יהודים". האנשים בשדה הסתכלו עלינו בתימהון. חזרתי על המשפט שנית, ונראה שהם השתכנעו. אחד מהם סימן בידי מעבר לגדר להתלוות אליו, אל הכניסה הראשית של הקיבוץ. נכנסנו אל פתחו וממנו לרחבה הומה - טרקטורים... אנשים בבגדים כחולים וחאקי נעו אנה ואנה. נפגשנו עם אחד החברים,

דומה שהיה מזכיר הקיבוץ, ולאחר שיחה קצרה הוביל אותנו לחדר האוכל לארוחת צהריים. כל עיני הנוכחים ננעצו בנו, למרות שהייתי בטוח שהם רגילים למראות כאלה, שעולים מארצות ערב מגיעים לקיבוץ. הוא הזמין אותנו לשבת ליד שולחן פנוי, וביקש מאתנו עם סיום הארוחה להישאר במקומנו. אנו יושבים בחדר האוכל רחב הידיים שלא הכרנו קודם, אוכלים בתיאבון רב ארוחה חמה, דשנה ומשביעה. בסיומה מישוהו מבקש להתלוות אליו. אנו נכנסים לחדר בו עמדו שלוש מיטות. הוא מצייד אותנו במגבות, סבון, ולבנים ומוביל אותנו למקלחת.

מי שלא היה במצב כשלנו, לאחר עשרה ימים במדבר, מיוזעים, מלוכלכים ועייפים עד מוות, לא יבין את משמעות הרגע הזה - לאכול לשובע, לעשות מקלחת קרה ומרעננת... אני זוכר שבחדר שהקצו לנו, העדפתי לשכב על הרצפה הקרה ולצנן את גופי הלוהט.

התקשינו להאמין... אנתנו בארץ ישראל! ביישוב יהודי... בקיבוץ שער הגולן, ועם הכנסת אורחים נפלאה.

חיפה, ים ומים

לאחר שהייה של יומיים בשער הגולן הועברנו לקיבוץ אלונים, פגשנו בחברי הכשרה בוגרים יוצאי עיראק שהתכוננו לעלות על הקרקע ולהקים קיבוץ. כעבור יומיים, הועברתי במסגרת עליית הנוער לקיבוץ גליל-ים, לעשות יחד עם נערים יוצאי עיראק, השוהים בקיבוץ קרוב לשנה. בדרכי לגליל ים, עברתי דרך חיפה, שם הצטלמתי לצורך הגשת בקשה לקבלת תעודת זהות מנדטורית.

את הזמן שעמד לרשותי עד בוא האוטובוס, ניצלתי להכרות עם העיר. שוטטתי בערגה ברחובותיה. בין הרחובות אני משתאה לראות מים כחולים... אני מתעשת, זה הים התיכון. לראשונה בחיי אני פוגש בים. קרבותי לחוף, מניח לרגלי לטבוע בחול. שמיים כחולים וים כחול שנדמה שאין לו סוף ואין לו אחרית. שאפתי את ריחות הים הלא מוכרים עמוק לנחיריי. אני מתבונן ומתפעל ממראה עיני - פכפוך של מים, גלים שצבעם כשלג גולשים אל החול, ואנשים בבגדי ים שוחים או ישובים להם על החוף. בא לי מאד להיכנס למים, אך הכיצד? אין לי בגד ים וגם זמן אין, צריך להגיע לגליל-ים עוד

היום. אני נפרד מהחוף ופונה למרכז העיר, אני בתוך עיר עברית ומתקשה למאמין. אני חש את האווירה הארצישראלית, את החופש ואת היופי. צעירות נאות מראה לבושות מכנסיים קצרים, עושות את דרכן על אופניים. גבר ואישה מתהלכים חבוקים בפרהסיה ברחוב... נסו לדמיין מה עובר בנפשו של צעיר בן המזרח, שבא עם מטען של חינוך שמרני, ואשר רגיל לראות ברחוב רק נשים המצונפות ברעלה, נוכח מראות מופלאים שכאלה...*

* לימים נודע לי כי זה היה ביתו של אורי צ'צ'יק, פעיל התנועה הציונית. דרכינו נפגשו בעזה ב-1968, הוא בתפקיד קצין המטה לענייני פנים של הרצועה, ואני כמושל קנטרה. אוסיף משהו בעניין המסע. לאחרונה קבלתי חוברת ובה דיווח של תנועת המחתרת בעיראק, שיועדה למוסד העלייה ב' בארץ (מוסד שטיפל בהעלאת יהודים לא"י באופן בלתי לגאלי), שריגש אותי מאוד ובו נאמר: "שלחתי אמש שלושה מעפילים על ידי ערבי מעבר הירדן, תושב ארביד, מגדל בננות בסביבת הירדן, שמו - ע. ב. א. הוא אמור להביאם לאחד הקיבוצים". אציין כי התאריכים שבחוברת תואמים בדיוק את מועד העלייה שלנו.

מהיום שמי בישראל גדעון

שמי המקורי הוא חיים, על שם החכם, יוסף חיים, גדול חכמי בבל בדורות האחרונים. שם זה ליווה אותי עד גיל שש עשרה, מועד עלייתי הבלתי לגלית ארצה ביוני 1946.

15 חודשים שקדמו לעלייתי, קיבלתי את שם הרצל, בתנועת המחתרת הציונית בעיראק, שליווה אותי גם בארץ כחודש וחצי. עם הנפקת תעודת הזהות המנדטורית נשאלתי לשמי, ובספונטניות יצא מפי השם גדעון, המלווה אותי עד עצם היום הזה.

לימים למדתי היסטוריה של עם ישראל, ומברך על כך שבחרתי בשם גדעון, ולא דבקתי בשם הרצל.

לראשונה שמי גדעון בתעודה המנדטורית

הרצל, דמות לאומית, חזה את תקומתה של מדינת ישראל, ועשה למען העם היהודי את המרב, ואף שילם בגין זה בחייו. הוא הלך לעולמו בעודו צעיר. הרצל האיש, בעיניי, דמות טראגית, הוא לא רווה נחת באף אחד ממעשיו: ייסד את הקונגרס הציוני, אך חבריו לדרך השביעוהו מירורים; בפגישתו עם מנהיגי אירופה, לא קבל מאף אחד מלה טובה או הבטחה למימוש רעיונו לכינון בית לאומי ליהודים, היהדות הדתית דחתה את רעיונותיו על הסף, שעל פי תפישתם, קוממיות ישראל הנה כפירה בעיקר.

מאמציו ומסעותיו הרבים שאחד מהם לא"י, למען מימוש רעיונו, חייבו אותו בהוצאות ניכרות שהביאו אותו להתרוששותו ולאובדן רכושו ורכושה הרב של אשתו. חיי משפחתו היו הרוסים, ולא רווה נחת לא מחיי הנישואים ולא מאף אחד מילדיו, הוא לא יכול לשאת את המצב והמעמסה הכבדה שהרים, הוכרע וליבו נדם.

גדעון, לעומת זאת, הוא דמות תנ"כית, גיבור מלחמה ומנציח המדיינים, שופט על עמו ומורם מעם.

דומה שהגורל הועיד לי חיים ארוכים, וקביעת השם גדעון, הלמה את מהלך חיי.

החל ממלחמת הקוממיות וכלה במקומות ובזמנים בתחנות השונות של חיי, ניצלתי פעמים אין ספור ממות בטוחה. לפניכם דוגמה אחת מני רבות: ביוני 1948 באחד הקרבות נגד המצרים במלחמת הקוממיות, באזור אשדוד, נהרגו רבים מחבריי, אני, למרבה המזל, נותרתי בחיים. על כן אני רואה בשם גדעון שבחתי, שם מצליח.

לא אחת הצעתי לחבריי ולקרובי משפחתי את השם גדעון עבור ילדיהם ונכדיהם. אלה שקיבלו את הצעתי לא הצטערו.

במלות לי 75 שנים, החלטתי להחזיר לעצמי את השם, חיים במרשם האוכלוסין בנוסף לשם גדעון.

במפגש אקראי עם נימורולוג סיפרתי לו את סיפור חיי, וגם על השבת השם חיים בנוסף לשם גדעון. לאחר שאלות הבהרה ששאל, קבע: "עשית נכון בהחזרת השם חיים".

קיבוץ גליל ים

שבוע ימים אחרי הגיעי ארצה, ולאחר שהות קצרה בקיבוצים שער הגולן ואלונים, נקלטתי בקיבוץ גליל ים במסגרת עליית הנוער, יחד עם 30 בני גילי יוצאי עיראק, 14 בנים ו-16 בנות. שני המדריכים שטיפלו בקבוצה, משה מלמד ותמר וולף, היו חברי הקיבוץ. הם הסבירו שקבוצת הנוערים שוהה במשק כעשרה חודשים. עובדים חצי יום ואחר הצהריים לומדים ארבע שעות. אני שובצתי בכיתה המתקדמת והבוגרת, והכתה השנייה יועדה לצעירים יותר. ציפו ממני להשתלב במסגרת ולהדביק את הפערים כדי להגיע לרמתם. "דלתי פתוחה בכל עת" - אמרה תמר. הודיתי לה, ופניתי לכיתת הלימוד שלי.

בערב כבר הופעתי בסידור העבודה, ובבוקר מצאתי את עצמי בדרך לגן הירק. בבגדי עבודה הכחולים ונעליים גבוהות, צועד הייתי עם אחד מחבריי לגן הירק. הסבר קצר ... והמעדר כבר בידי, ואני ניצב בין התלמים, מביט ברגבים ומהרהר עמוקות: אכן דורך אני על אדמת הארץ. אין זו טעות. זה לא חלום. אני נושם במלוא העוצמה ושואף אל חזי את אוויר השרון הצח. הבטתי בקרקע ונטלתי בידי חופן מאדמת החמרה, הרחתי אותה והתבוננתי בה ממושכות... בסתר אף נשקתי לה.

זה היה היום הראשון של עבודתי בארץ, אני מאושר, קשה לעכל את גודל המאורע. הימים עברו, עבודתי בגן הירק נמשכה, ומדי פעם נתבקשתי

עם חיים מנשה, שנרצח בשיירה להר הצופים

במסגרת עליית הנוער בקבוצת גליל ים.

בחג הביכורים. גליל יום, יוני 1946. משמאל - תמר המדינה

לסייע לטרקטוריסט בהובלת זיפזיף מהחוף שליד קיבוץ שפיים לגליל ים. עבודה זו עניינה אותי, בעיקר בשל הנסיעה בטרקטור והעובדה שאני יוצא מהמסגרת, נמצא בתנועה ומכיר מקומות חדשים. עם הזמן התיידדתי עם הטרקטוריסט, חבר קיבוץ בשם עמי, צבר המוד וידידותי. בן מושב שהצטרף לגליל ים שנתיים קודם לכן, והיה צעיר מהגיל הממוצע של חברי המשק, וכל אימת שהיה צורך להוביל זיפזיף מהחוף של שפיים, הוא ביקש ממני להתלוות אליו, אף שמבחינה גופנית לא הייתי גיבור גדול. באותה עת נסענו בקטעי כביש תל אביב - חיפה שעדיין לא היה סלול.

קליטתי בקיבוץ הייתה מהירה, ומקץ זמן קצר הרגשתי שאני אחד מהחבר'ה. בכיתה למדנו ידיעת הארץ, היסטוריה של עם ישראל, תנ"ך וספרות. דשנו בכתביו של המשורר חיים נחמן ביאליק, שהמורה תמר אהבה כל כך ללמדם.

בערבים נהגו החברים לשבת על המדשאות הסמוכות לביתני העץ בהם התגוררנו, לשיר, לפטפט ולהעלות חוויות. אחרים, ואני בתוכם, העדיפו לעתים להכין שיעורי בית. לאחר ארוחת הערב חשנו צורך לנשום אוויר צח, וגם למלא את כרסנו בתוספת מהשדה, עשינו צעדה לילית שם קטפנו תירס ואכלנו בננות. נהגנו לקטוף אשכול בננות ולכסותו באדמה ובעלים, ואחר כך לאכול את אלה שכבר הבשילו.

בשדות הדרומיים של הקיבוץ שכנו בדואים שעסקו בחקלאות. המאהל שלהם נקרא ג'ליל אל-קובלה, שפירושו הגליל הדרומי. הם עסקו בגידול אבטיחים ומלונים, ואנו השלמנו את ארוחת השדה שלנו בקינוח מפרי מיקשתם. אני מניח שגם הם לא טמנו את ידם בצלחת ושלחו את ידם אל מטעי הבננות ושדות התירס של הקיבוץ, שהרי את הגדר שהפרידה בינינו גם תרנגולת יכולה הייתה לחצות בקלות.

שבת בקיבוץ

בכל שבת היו לנו שתי תכניות קבועות. בבוקר, ובכל עונות השנה, נהגנו לערוך צעידה בת ששה קילומטרים הלך וחזור לחוף הים של הרצלייה. החוף לא היה כשיר עדיין לרחצה, ורק בודדים פקדו אותו. באחת השבתות, בהיותנו משחקים על החוף, נשמעו צעקות מצוקה מכיוון הים. אני וכמה

מחבריי חשנו לכיוון קולות המצוקה, וזיהינו את חברתנו שמחה בשלב של איבוד עשתונות וטביעה. היא הייתה מלאת גוף, וקשה היה למשותה. לאחר מאמצים רבים הצלחנו להביאה לחוף, ולרוקן ממנה את המים שבלעה אל קרבה. הנחנו לה להתאושש, וחזרנו איתה למשק. היינו עייפים מאוד אך מרוצים.

לאחר ארוחת צהריים ושינה טובה, נהגנו אני וחבריי לצאת לעיר הרצלייה הסמוכה. היינו מתלבשים בחליפות שהבאנו מעיראק. אני לבשתי את החליפה שנהגתי ללבוש בבית הספר. במשך כל השבוע היינו סגורים בתוך הקיבוץ, וכעירוניים בנפשם, חשנו צורך נפשי להיות ולטייל בעיר.

אסור לדבר ערבית

עברו חודשיים, החיים בקיבוץ הפכו לשגרה, ואני הולך ומתערה בחי הקיבוץ ובהווי הארץ.

המורה תמר התגלתה כדמות נפלאה ואצילת נפש. היא התייחסה אלינו בחביבות ובסבלנות ממש כאם לילדיה. לעומתה המורה משה מלמד נהג בנו בקשיחות לא מידתית. הוא תמיד הגיב בחומרה גם לדברים שנעשו בשוגג, וממש השתולל כששמע מישוהו מדבר ערבית, אפילו הייתה זו רק פליטת פה. אבל לעצמו הרשה אל נקלה לדבר יידיש. היה ברור שהוא לא כל כך אהב את המזרחים, בלשון המעטה.

לפני חצי שנה ישבתי באוניברסיטת ת"א עם קצין בכיר במילואים, יוצא פולין. דיברנו בכאב על כך שהישראלים אינם יודעים ערבית, השפה המקשרת בינינו לבין שכנינו. בהזדמנות זו סיפרתי לו איך התנהג המדריך בעליית הנוער בקיבוץ, תוך הזכרת שמו של המדריך, "מלמד מקיבוץ גליל ים?" - שאל. "יש לו בן תת אלוף בצה"ל". הבעתי רצון לפוגשו, אך בן שיחי הזדרז להשיב שמלמד הבן נפטר, למרבה הצער, לפני כארבע שנים. איזה עולם קטן...

הג שבועות ראשון בארץ

הג השבועות בפתח. ביום החג לבשנו חבריי ואני בגדים לבנים, ועל ראשינו עטרנו זרי פרחים וסלים מלאים בביכורי הארץ. צעדנו אחר עגלה

עמוסת תבואה, שרנו ורקדנו. במרכז הקיבוץ המתינו בני הנוער המקומיים, אף הם לבושים צחורים כמונו. המבוגרים המתינו ברחבה שיועדה לכך, ובתום הטקס המסורתי באווירת חג התפורנו. עבורי זו הייתה חוויה נפלאה שלא ניתן לתארה במילים, התקשיתי להאמין שרק שנה קודם לכן הייתי בחג השבועות בגולה.

בחג השבועות בעיראק נהגו היהודים לעלות לקברו של הנביא יחזקאל בעיירה בשם צ'יפל, כ- 70 קילומטרים דרומית לבגדאד. אשתקד עליתי לקברו של הנביא יחזקאל לראשונה בחיי, ובקשה ותפילה אחת בפי... האם תפילתי זו נענתה, ובכך הסתייע בידי לעלות תוך חצי שנה לארץ?.

חודשיים אחרי בואי לקיבוץ הצטרף אלינו אבנר, נער יוצא יוון, גבה קומה, בהיר עור ובעל שיער מקורזל. היה לו מבטא שונה משלנו, והוא נגן במפוחית. בערבים הצטרף גם אנדרי, ניצול שואה, בחור חביב וחיכן, בעל פני פינוקיו, שהתחבב עלינו. השניים הנעימו בנגינת מפוחיות על הדשא, וגם כשטיילנו בערבים בשדות המשק. מאז בואו של אבנר, האווירה הייתה נעימה יותר.

פצצה במליאת הכנסת

היה עִמְנו צעיר ממוצא סורי, משה דואק שמו. שמנמן, נמוך קומה - כמעט גוץ, חריף, ובעל עברית קולחת, בדיבור כמו בכתיבה. דואק היה משונה מעט בהתנהגותו. יום אחד הוא נקלע לתגרה עם אחד הנערים שיכולה הייתה להסתיים לכל היותר בכעס חולף, אלא שהנער מולו, בעט בו היישר באשכיו, והותיר אותו במכאובים, שדומה היה שמהם לא התאושש מעולם. הוא המשיך את דרכו איתנו לרמת הכובש ומשם לנגב, ועם סיום המלחמה פנה לגופים ממשלתיים ולמוסדות הקיבוץ בתביעה לטיפול במכה שספג מהנער וקבלת פיצויים. הוא טולטל ממושרד למשרד, ותוך ניסיונות ילדותיים מצדו לעורר תשומת לב לעניינו. הוא אף נכנס לצריפו של בן גוריון בשדה בוקר לשיחה תמוהה. כשכל ניסיונותיו לא צלחו, עשה את הנורא מכל, והפך לשיחת היום בפי כל אורחי המדינה. ב-1957, נכנס משה דואק לבניין הכנסת, כשהוא מסתיר בבגדיו שני רימוני רסס. הוא התיישב ביציע האורחים והמתין בסבלנות לשיבת המליאה. משזו נפתחה, ושרי הממשלה תפסו את

מקומותיהם, הוא זרק את הרימונים לעבר שולחן הממשלה. משה שפירא, שר הפנים דאז, נפצע קשה ולאחר שהחלים הוסיף לשמו את השם חיים, כסגולה לאריכות ימים, ומאז שמו חיים משה שפירא. ראש הממשלה דוד בן גוריון, נפצע קלות אף הוא מרסיסים.

משה דואק נידון למאסר ממושך. בכלא הפך לשבר כלי, ולאחר שחרורו לא מצא את מקומו בחברה הישראלית.

ממאורעות התקופה

במוצאי יום הכיפורים תש"ז, בלילה שבין 5 ל-6 באוקטובר 1946, עלו על אדמת הנגב 11 יישובים. אחד מהם היה בארי, קיבוץ ששליש מחבריו נמנו על יוצאי עיראק. ביקשנו מהקיבוץ לצאת לעזרת היישוב החדש, וגליל ים אישר מיד את בקשתנו (הסיפור המלא אודות עליית 11 היישובים על הקרקע מסופר בפרק נפרד).

באותה תקופה המצב בארץ הלך והחמיר. הבריטים הכבידו את ידם על היישוב העברי, וגם עמדו להוציא להורג שני פעילי אצ"ל שפעלו נגדם. התגובה לא איחרה לבוא, האצ"ל חטף שני חיילים בריטים, כדי להניא את הבריטים מלהוציא להורג את שני חברי הארגון. כשהבריטים אכן הוציאו להורג את שני חברי האצ"ל, שני הסרג'נטים הבריטים שהוחזקו בידי האצ"ל, הוצאו בלית ברירה להורג בפרדס בנתניה.

ההגנה תקפה את מחנה שרונה (הקריה של ימינו), שהיה מבצר של הבולשת הבריטית באזור, ושלושה מלוחמי הארגון נהרגו. המצב הלך והחמיר...

חדשות מהבית

המשכתי לקבל ד"שים מהבית. הקשרים היו אז עדיין אפשריים בין שתי הארצות, והגיעו מכתבים מהוריי בעיראק. באחד המכתבים נמסר לי כי עברתי את הבחינות הממשלתיות (בקלוריה), שנערכו סמוך לעלייתי ארצה. הציונים שקיבלתי היו טובים, ובישרו על כניסתי לתיכון... אילו רק נשארתי בעיראק. במכתב אחר רמזו ההורים כי חלק מהמכתבים ששלחתי נתפסו בידי הבולשת העיראקית, ואבי נלקח לחקירה. רק שלמונים הביאו לשחרורו.

קורס מוכתרים בגליל ים

באחד מימי אוגוסט הבחנתי בקבוצה של כ-15 איש שנהגו להתכנס בצריף בודד בכניסה לקיבוץ. קיבוצי הספר הזדקקו לדוברי ערבית שנקראו מוח'תארים, ואלה שלחו את נציגיהם ללמוד ערבית והכשרתם כמוכתרים, תפקידם היה לנהל דו שיח עם שכניהם הערבים כדי לשמור על יחסי שכנות טובים, ולמצוא פתרונות לבעיות הצצות בשטח. מרכז הקורס היה אליהו נאווי, הוא דא'הוד אל-נאטור, שדרך קול ישראל בערבית, שקנה לו שם בכל ארצות ערב בזכות הערבית המדוברת הרהוטה והעסיסית שלו, בה חשף במילים בוטות את חולשות המנהיגים בארצות ערב ואת מעשי השחיתות בהן היו מעורבים. אליהו נאווי כיהן כשופט מחוזי בבאר שבע, ולאחר מכן, בשנות השישים נבחר לראשות עיריית באר שבע. הוא היה ממוצא עיראקי, הגיע לארץ עם הוריו בשנות השלושים בהיותו נער, ושמה לגלות בני נוער יוצאי עיראק בקיבוץ. הוא הרבה לדבר איתנו ערבית, ואנו שמחנו לשמוע את דברי החוכמה שלו, אם בערבית או בעברית. עד היום כשאנו נפגשים, אני מזכיר לו את ימי הקורס ואת השלט "מחסן הדגים המלוחים", שכתב בערבית, והציב בכניסה לצריף בו ניהל את הלימודים. וזאת כמחאה קונדסית על כי הוגש כל בוקר דג מלוח על שולחנם של משתתפי הקורס בחדר האוכל.

בגבול לבנון. גדעון עם שוטר משטרת הגבולות.

הטיול השנתי

בסוף אוקטובר, החלו ההכנות לטיול השנתי הגדול. עשינו מאמצים לא מבוטלים על מנת שהכול יתנהל כשורה, ושלא יחסר דבר. מובן שיעיק המעמסה נפלה על המדריכים ועל מלווה הטיול, שהיה איש חוץ.

יום הטיול הגיע, ובחצר המתינו שתי משאיות. התקנו באחת מהן ספסלים לשיבה (אוטובוסים מפוארים לא היו אז בנמצא), על השנייה העמסנו ציוד ומצרכי מזון, ופנינו לתחנתנו הראשונה - עתלית. השקפנו על הנמל העתיק בן אלפיים השנים, עלינו על הר המלח הסמוך, וביקרנו בעיירה עתלית. זה היה הטיול הראשון שלי במסגרת קבוצתית בארץ. גמעתי בצמא כל משפט שיצא מפי המלווה, לקראת ערב עלינו על הר הכרמל מנקודה הקרובה לבית אורן, שם עשינו חניית לילה. אחרי התארגנות והקמת אוהלים זוגיים, טיפלנו בצד הגסטרונומי, והכנו ארוחת הערב. היינו עייפים ומאושרים, וזללנו את הארוחה בתיאבון עצום. לראשונה בחיי העברתי לילה באוהל.

היום השני של הטיול החל בירידה רגלית מהכרמל, סמוך ליגור, לכיוון שער העמקים, שם חיכו לנו המשאיות, שהסיעו אותנו למושב השיתופי נהלל. הסתובבנו סביב מבני המושב הבנויים בצורת עיגול. הכרתי את המראה מהתמונות שראיתי בחוץ לארץ. חלפנו על פני ניר דוד וגניגר, שמות קיבוצים שהכרתי מהעבר. התברר לי שהגעתי לא"י עם מטען לא מבוטל של ידיעות על הארץ. בצהריים חנינו ליד המושבה כנרת. חצינו את טבריה, עיר מעורבת יהודית ערבית (הערבים היו אז הרוב), עקפנו אותה ופנינו לקיבוץ איילת השחר לחניית לילה. שם הוקצה עבורנו אולם ספורט ללינה. נערך עבורנו ערב הווי, שרנו שירי מולדת בליווי אקורדיוניסט חבר איילת השחר, שהנעים במנגינותיו והנחה את הערב. חברנו היווני תרם את חלקו במפוחית. בתשע הכריז המדריך מלמד על כיבוי אורות, ועד מהרה שקעתי בשינה עמוקה. למחרת ערכנו סיור במשק. מזכיר הקיבוץ נתן סקירה על ענפי המשק, ובין היתר הזכיר את ענף ההארחות. התקשינו להבין את העניין שקיבוץ סוציאליסטי מארח אנשים תמורת כסף!

עזבנו את איילת השחר בדרכנו צפונה, לעמק החולה. עצרנו באגם החולה (היה זה כעשר שנים לפני ייבושו). במים הרדודים שטו להם בהנאה תאואים רבים. בפינה אחרת שייטו סירות בודדות. שיחי במבוק כיסו חלקים

מהמים, ומדי פעם נשמעו אוושות בעלי הכנף, ששברו מעט את השקט הפסטוראלי ששרר. לאחר שעה קלה עזבנו את החולה והמשכנו לכיוון הקיבוצים דן ודפנה והמושב שאר ישוב. את הלילה עשינו על גדת הירדן, ולמחרת פנינו היישר למטולה, מושבה של מבני אבן עם מספר רחובות. ערכנו תצפית פנוראמית לכיוון הצפון. לפנינו השתרעה ביקעת עמק הארזים, טבולה בירוק. כפריים לבנונים עסקו בעיבוד אדמתם במחרשות שהובלו על ידי בהמות, ממש בסמוך למושבה. מאוחר יותר הגענו לתחנת הגבול עם לבנון, שם פגשנו שוטר לבנוני מנומנם, ובעקבות שיחתי הארוכה עמו זכיתי להצטלם אתו.

היה זה יומו האחרון של הטיוול. פנינו מערבה לכיוון נהרייה לקיבוץ לוחמי הגטאות, שם עשינו את העצירה האחרונה. המטרה הייתה לפגוש ניצולי שואה שהגיעו זה עתה לארץ, ולשמוע ממקור ראשון על הנורא שקרה אותם באירופה. הסיפורים היו מדהימים, מזועזעים ומוזויעים. התקשינו להאמין שמעשים כאלה אכן בוצעו בידי בני אנוש. בה בעת, בשלהי 1946, היו מחנות העקורים באירופה גדושים בפליטים יהודים ששרדו את מחנות ההשמדה, ולא היה להם לאן לפנות. הבריטים עמדו בשלהם, נעלו את שערי הארץ ומנעו מפליטי השואה להגיע אליה.

לקראת ערב חזרנו הביתה תשושים אך מרוצים.

הצגה שאול ושמואל. גדעון ראשון משמאל, בסיום ההכשרה בגליל ים.

לקראת העזיבה

בראשית חודש נובמבר, לקראת סיום ההכשרה, התחלנו לדבר על העזיבה ותהינו מה צופן בחובו העתיד. למרות שהכיוון היה ברור - אנו הולכים להכשרה המגויסת של הפלמ"ח, ואחריה נקים יישוב עברי בארץ ישראל - טרם ידענו מי יהיו הנושאים. לקראת השבוע השלישי של נובמבר ערכנו אספה כללית ללא השתתפות זרים. ההחלטה הייתה חד משמעית לצאת לפלמ"ח במסגרת ההכשרה המגויסת. חמשה חברים הודיעו באספה על פרישתם. היו אלה הבחור היווני, שני בחורים שהיו חלשים מבחינה גופנית, ושתי נערות.

נותרו 24 בחורים ובחורות שהחליטו לצאת לדרך. המדריכים הציעו לנו להעלות הצגת סיום שתבטא את גודל המאורע. הוחלט לבחור בסיפור התנ"כי המפורסם על שאול ושמואל, בו שחקני אני בתפקיד הראשי של שמואל. במשך שבועיים עסקנו בלי הרף בחזרות, כאילו לא היו לנו דאגות אחרות, כמו המשפחות בחו"ל, איפה נעשה את ההכשרה המגויסת, המצב בארץ ועוד.

מסיבת סיום

סוף דצמבר 1946, הערב החגיגי הגיע. הבמה עמדה על כנה והתלבשות מוכנות. נציגי יוצאי כבל בקיבוצים בארי, בית אורן ונען, עמם כל החברים שעמדו להצטרף אלינו להכשרה, היו בין המוזמנים, כמו גם נציגי עליית הנוער שטיפלו בנו במסירות כל כך.

אנחנו, חתני השמחה, הופענו בתלבשות חגיגית - מכנסיים קצרים וחולצה רוסית - משאת נפשם של בני נוער רבים באותה תקופה. התכנסנו תחת כיפת השמים, והמנחה פתח את הערב. נציגים שונים עלו לבמה בזה אחר זה לברכנו. המדריך משה מלמד נשא דברים וזכה למחאות כפיים מאופקות. אחריו עלתה המדריכה תמר, שקצרה תשואות סוערות וממושכות מחניכיה. רק אז הבינו חבריה למשק את ההבדל בין השניים. למחרת כינסה אותנו תמר, הודתה בעיניים דומעות על האהבה שהפגנו כלפיה, ונישקה כל אחד ואחד באיחולי הצלחה...התרגשנו עד דמעות.

היה זה עבורי ערב מרגש ובלתי נשכח. כלום יכולתי לצפות להישגים

גדולים מאלה שהשגתי עד כה? קשה להאמין שרק שישה חודשים הפרידו ביני ובין הגולה.

קיבוץ גליל ים היה עבורי מעיין חינוכי וערכי ממנו אני ממשיך לשאוב עד עצם היום הזה.

הפרידה

נותרו יומיים עד לפרידה הסופית מגליל ים. המדריכים וחברי הקיבוץ התייחסו אלינו כאל בוגרים, והרעיפו עלינו אהבה ושבחים. כל אחד מהם זקף לזכותו חלק מהצלחתנו. היום המיועד הגיע, ואנו עושים את דרכנו לקיבוץ רמת הכובש, אל הבלתי נודע ואל האתגרים שנכוננו לנו. איש לא העלה בדעתו שמקץ שנה וחצי תתחולל המהפכה המכוננת הגדולה של העם היהודי - הקמתה של מדינת ישראל.

עליית 11 יישובים עבריים בנגב

במוצאי יום הכיפורים 1946, עלו על הקרקע 11 יישובים בנגב. הקמת מספר כזה של יישובים, בתוך לילה אחד, הייתה חסרת תקדים בהיסטוריה המתחדשת של א"י. הפעולה, שדרשה מאמצים אדירים מצד המוסדות המיישבים, התנהלה מתחת לאפם של הבריטים והוכתרה בהצלחה רבה. ראשית הקימו המתיישבים את הבתים. על פי חוק עות'מאני שהבריטים אימצו, לא ייהרס מבנה שהוקם ועליו גג. למחרת, כשהבריטים גילו את היישובים עם מבני העץ על גגותיהם, נאלצו לקבל את ההתיישבות החדשה כעובדה.

רוב היישובים האלה הוקמו בסמוך לכביש החוף הדרומי, בין עזה לרפיח, וסמוך ליישובים בודדים קיימים. לימים הצליחו יישובים האלה לעכב את הצבא המצרי, שפלש במאי 1948, מלהגיע במהירות לתל אביב, ובכך לחסל את המדינה שזה עתה קמה, כפי שהצהירו מנהיגי מדינות ערב.

נחלצים לעזרת היישוב החדש

באותה תקופה הייתי במסגרת עליית הנוער בקיבוץ גליל ים, יחד עם בני גילי יוצאי עיראק. כולנו קיבלנו בשמחה, כמובן, את הידיעה על עליית היישובים בנגב, ועל כי ההכשרה העיראקית מקיבוץ אלונים נמנתה עם העולים על הקרקע. להפתעתנו הקיבוץ נענה לבקשתנו, והסכים להעניק לנו חופשה בת שבועיים כדי לסייע לקיבוץ החדש - בארי.

במעצר הבריטי

עשינו דרכנו דרומה. בדרך הצבא הבריטי עצר את המשאית בה נסענו לביקורת. המלווה שלנו, על פי ההנחיות שקיבל, הודיע לבריטים מפורשות שפנינו מועדות לקיבוץ בארי, והחיילים בתגובה הורו לנו להתלוות אליהם היישר למעצר במשטרת עזה, ולתוך מבנה הטיגרט*. לאחר שהייה של שלוש שעות, הוגשה ארוחת ערב, ולאחריה הפרידו בין הבנים לבנות, וציידו אותנו בשתי שמיכות ומזרן לשנת הלילה. פתחנו, אנו הבנים, ספונטנית בשירה אדירה. הבנות ששהו בסמוך, הצטרפו אלינו, ויחד המשכנו לשיר שעה

ארוכה. למחרת, עם סיום ארוחת הבוקר, התבשרנו על שחרורנו, כנראה בלחץ מנהיגי היישוב וגם בגלל היותנו קטינים. הם לא מצאו מאיתנו להגיע כמתוכנן למחוז הפצנו לקיבוץ בארי, שם התקבלנו בשמחה יתרה, ומיד הועסקנו במתיחת גדרות תיל, וסיוע במשימות אחרות*.

הקיבוץ חוגג את עלייתו לקרקע

ביום שישי, ששה ימים לאחר הקמתו, התרחשה ביישוב פעילות יוצאת דופן. הוקמה במה, הוכשרה רחבה, נערכו חזרות, ומשאית פרקה כיסאות מתקפלים. לקראת ערב, חברי הקיבוץ בלבוש חגיגי, ואורחים בודדים שכיבדו את החברים בנוכחותם, לארוחת ערב השבת הראשונה במקום. שרנו שירי שבת, ולאחר מכן עברנו לרחבת הבמה.

בשורה הראשונה ישבו האורחים המכובדים, ואיתם חברי הקיבוץ על שלושת פלגיו - חברים מתנועת הנוער העובד, חברי תנועת הצופים, ואנשי ההכשרה הלבבית מאלונים. נישאו ברכות. הנציג העיראקי נשא דברים להצלחת המפעל, ונציג אחר אמר בין היתר - "אנחנו ילידי הארץ המכונים צברים. כולנו מכירים את הצבר שאנו קרויים על שמו, שיש לו שתי תכונות, קוצים עוקצים, ופרי מתוק וטעים". את הרמז הזה הבנו כולנו.

אחרי הנאומים העלו חברי הקיבוץ את המחזה "בארץ לובנגולו מלך זולו", בבימויו של שמשון לוי מהענף הלבלי, שגם לקח חלק עיקרי במשחק. אנו, בני הנוער התפעלנו מהחוויה ומכל מה שהתרחש סביבנו. כולנו התפללנו לבוא היום שבו נזכה גם אנו לקבל פיסת קרקע ולהקים עליה קיבוץ ובית.

סגירת מעגל

ב-15 בנובמבר 2010, יצאתי עם חבריי, קבוצת אינטלקטואלים, איתם אני נפגש אחת לשבועיים, לקיבוץ בארי. נענינו להזמנתו של חברנו יעקב צמח, חבר הקיבוץ, להתארח בדירתו המרווחת והנאה. לאחר ארוחת הצהרים בחדר האוכל של הקיבוץ, יצאנו לסיור בחורשה לזכר נרצחי הפוגרום ב-

* ב-1956, כשנכנסתי לעזה במבצע סיני, הדבר הראשון שעשיתי היה ביקור במטרת הטיגרט, ובתא בו הוחזקו עשר שנים קודם לכן. ההתרגשות והאופוריה אחזו בכול נימי נפשי.

1941, אחריה ביקרנו בגבעה עליה הוקם הישוב. רגלי רעדו בעת שדרכתי על אדמתה, והתרגשות אחזה בכל נימי נפשי. "כאן במקום הזה הייתה לי הזכות להעניק לקיבוץ את תרומתי הצנועה בשעת הקמתו, אני מספר לחבריי בהתרגשות", ומצביע, כאן היו המגורים, ושם התכנסנו לחגוג בערב שבת לכבוד הקמת הישוב". ובכן הייתה סגירת מעגל שהתמשך על פני ששים וארבע שנים.

ביקור בקיבוץ בארי לאחר 63 שנים, סגירת מעגל עם חבריי ב"קבוצה שכזאת"

זודה פרוחה

באחד מימי אוגוסט 1946, כחודשיים לאחר עלייתי ארצה, ערכתני ביקור היסטורי בירושלים. שם התגוררה דודתי פרוחה אחות אבלי. פירוש השם בעברית הוא שמחה. היא התגוררה בשכונת מאה שערים, הידועה כשכונה חרדית וצפופת אוכלוסין, למרות שהמשפחה לא הייתה דתית. ביתה היה במבנה קומות ישן, כשבכל קומה התגוררו מספר משפחות. למרות הדוחק והצפיפות, היחסים בין דיירי הקומה היו קרובים מאוד. דודתי, חיה באותו הזמן בדירתה יחד עם בעלה אברהם ובנה דוד בן השמונה עשרה. בתה דבורה בת השבע עשרה הייתה כבר נשואה. בנה הבכור מאיר, שביקר אותנו כחייל בבריגאדה העברית בעיראק, כבר השתחרר מהצבא הבריטי.

הדודה עשתה הכול להטיב עמי. למרות הדלות והמחסור שאפשר היה לראות בנקל, היא פינקה אותי ולא חשתי בכול מחסור. התברר שלצורך הנעמת שהותי היא לוותה משכנתה סכום כסף.

עם הדודה פרוחה וזהבה אחותי, זכרון לברכה.

ביקור ראשון במקומות הקדושים הכותל המערבי

למחרת בבוקר, הפתעה נעימה, דודתי הודיעה שאנו הולכים לבקר במקומות הקדושים, שהיו משאת חיי וחלומותיי. שנינו צעדנו רגלית מביתה לכיוון העיר העתיקה, ולאחר הליכה קצרה היינו כבר בתוך שער שכם. רחבה גדולה והומה, רעש צופרים רכב וקולות אדם התערבו בסימפוניה מחרישת אוזניים. דוכנים הציעו את מרכולתם, הולכי רגל הילכו אנה ואנה, מוניות ואוטובוסים מילאו את הכיכר הענקית. חצינו אותה בדרךנו לסמטאותיה של העיר העתיקה, ועתה אנו צועדים בויה דולורוסה הצרה והמפולתת. משם דרך שער המוגרבים נכנסנו לכותל המערבי, רחבה שנראתה צרה מאוד לעומת גובהו האימתני של הכותל. הזנחה שררה בכל פינה, עשבים ואזובי קיר "קישטו" את אבני הכותל, דבר שלא הוסיף כבוד למקום הקדוש של עם ישראל. סמוך לו התפללו עטופי טליתות, יהודים מבוגרים בודדים. מדודתי למדתי כי נוהג הוא להניח בין אבני הכותל פתק ובו משאלת הלב. כתבתי בפתק - "הלוואי ובקרוב אפגוש את הוריי ומשפחתי בארץ ישראל".

קבר רחל אמנו

עזבנו את הכותל ושבנו לכיכר שכם, שם עלינו על אוטובוס ערבי המוביל לבית לחם, בדרךנו לקברה של רחל אמנו. אני זיהיתי מיד את אזור הקבר מתמונות שראיתי קודם בעיראק. מצד אחד הקבר, ומעברו השני של הכביש עץ הזית המפורסם. ירדנו היישר לרחבה, וממנה כשכיפה על ראשי נכנסתי עם הדודה לאחוזת הקבר. האולם מקורה ומהודר. הקבר מכוסה פרוכת תכולה ועליה פסוקים מהתנ"ך עשויים ברקמת זהב. שהיה מלא אדם, ובעיקר נשים מכוסות ראש, כל אחת ומשאלתה, מי בחרישית ומי בקול. לאחר תפילה ובקשות עזבנו את רחבת הקבר.

חברון

נסיעה, ואנו בפתחה של עיר האבות, צועדים לאטנו בסמטאותיה ומתן למבואות השוק ההומה באדם ובבהמה, בינות דוכנים גדושי סחורות ודברי מאכל, צעדנו כשדודתי אחזה חזק בידי, פן אעלם בין ההמון. לבסוף

הגענו לרחבת קברי האבות, מבנים גבוהים העשויים מאבני שיש ענקיות. שומרים מוסלמים שזיהו אותנו כיהודים מנעו בעדנו את הכניסה לתוך אחוזת הקברים. ובאין אפשרות כניסה אליהם הסתפקתי בנגיעה בקירות החיצוניים, לחוש לפחות דרך האבנים העתיקות את ראשיתה וראשיה של האומה. עזבנו את השוק ואת בתיה העתיקים של חברון, שהזכירו, עיר שדה עיראקית טיפוסית.

מי ידע שכעבור עשרים ואחת שנים, באוגוסט 1967 תתאפשר כניסתו לתוך קברי האבות, כשאנו בעלי הבית בחברון. לביתה של הדודה חזרנו לקראת ערב עייפים, רעבים, ומלאי חוויות מרגשות.

פגישה מרגשת עם מאיר

באותו ערב הופיע מאיר, בכור בניה של הדודה, שחצי שנה קודם ביקר אותנו בעיראק, ובינינו נקשרו אז קשרי רעות חזקים. הוא קיבל את פני בחיבוקים ובנשיקות, ולאחר זמן קצר מצאתי את עצמי במכוניתו הפרטית בדרך לביתו.

כעבור ארבעה ימים במחיצתו של מאיר הגיע הביקור לקיצו, נפרדתי מהדודה ברגשי תודה. עם הפרידה היא דחפה לכיסי סכום כסף, למרות מצבה הכלכלי הדחוק באותה העת.

לגמול לדודה

לימים, אישה יקרה זו עמדה במבחן נוסף, כאשר העתיקה את מגוריה מירושלים לתל אביב. הייתי זקוק לכסף לרכישת דירה בנווה צה"ל, והיא השלימה את החסר בלי כל תנאי, כל שאמרה היה - "בני, מתי שיהיה באפשרותך להחזיר את הכסף - תחזירו". מעשה זה היה בניגוד להתנהגות של אחרים שהיו קרובים אלי יותר.

כעבור מספר שנים החזרתי לה את הכסף. מאוחר יותר, היא התחברה עם מרגלית וקרובות משפחה נוספות, והיינו נפגשים באופן קבוע בדירתנו. הייתה זו הזדמנות מצדנו לגמול לאישה אצילה זו, ולהעניק לה את כל התפנוקים להם הייתה ראוייה.

יהי זכרה ברוך.

רמת הכובש: הכשרה מגויסת של הפלמ"ח

בראשית ינואר 1947, בתום ההכשרה של עליית הנוער בגליל ים, הגענו לקיבוץ רמת הכובש. הצטרפו אלינו כעשרים נערים ונערות יוצאי סוריה, שסיימו אף הם את תקופת ההכשרה במסגרת עליית הנוער בקיבוץ אפיקים. נערים אלה היו כוחניים ודומיננטיים, ובמידה ולא קיבלו את מבוקשם נהגו להקים צעקות. הבנות, מן הסתם היו שקטות יותר. חברי הקבוצה שלנו היו עדינים ומתונים יותר, ולמרות מספרנו הגדול יותר, בלטנו פחות. בתחילה התגלעו חיכוכים בין שתי הקבוצות, אך עם הזמן המצב נרגע והפכנו לקבוצה הומוגנית.

באותם ימים היה הסדר בין מטה הפלמ"ח לתנועת הקיבוצים לפיו הכשרות כמו שלנו, שנקראו "הכשרות מגויסות", עבדו שבועיים וביתרת החדש עסקו באימונים. העבודה הייתה תמורה להחזקתנו בקיבוץ. אני שובצתי בקונדיטוריה, שם עבדתי במשך כל שהותי ברמת הכובש. הכינו שם דברי מאפה משובחים עבור הצבא הבריטי. עוגות שוקולד וטורטים נשלחו מדי יום לבסיסי הצבא הבריטי בעשרות מגשים גדולים. אישית לא נמשכתי לדברי מתיקה, אך לא ויתרתי על המנה היומית שניתנה לעובדים עם סיום עבודתם - קופסה מלאה בעוגות ועוגיות. חבריי המתינו בקוצר רוח לבואי, ואני הייתי מפוזר ביניהם את דברי המאפה.

אימונים בקיבוץ

בתום שבועיים של עבודה התחילו ימי האימונים. דוד קליין, בחור תמיר, יפה תואר וכריזמטי, שהיה מפקד המחלקה, עשה את תפקידו ברצינות והשקיע מאמצים רבים באימונים יומם ולילה. ראשית בתרגילי סדר (ת"ס-תס"ח), אימון גופני, הכרת כלי הנשק שונים ופירוקם. אחרי כמה שבועות של אימונים יצאנו בהדרגה לסיורי לילה שבמסגרתם ערכנו תצפיות על הכפר הערבי הסמוך, טירה.

בתקופה זו הוצפה הארץ בידיעות על הזוועות שהתרחשו באירופה. דיווחים על מחנות מוות ומשרפות. הידיעות על השמדה המונית של בני עמנו הלכו ותכפו, והמושג שואה לעם היהודי נולד בימים אלה. באותה עת התפרסם גם דבר גורלה של חנה סנש שהוצאה להורג

בהונגריה. הבריטים הגבירו את לחצם על שלושת ארגוני המחתרת. חברים מארגונים אלה נעצרו בגין החזקת נשק, עבירה שדינה מוות. השלטון הבריטי גם הטיל סגר על חופי הים התיכון, לכד אניות עם פליטי השואה שהגיעו לחופי הארץ, ושלח אותן חזרה לאירופה, ואח"כ לקפריסין.

בשרון הוקם המושב בצרה. תהיתי מדוע הוענק ליישוב שם זה, ורק מאוחר יותר התבררה לי הסיבה. מייסדי המושב היו חיילים מארץ ישראל ששירתו במלחמת העולם השנייה בחיל ההנדסה הבריטי, ובסיסם היה ליד העיר בצרה בדרומה של עיראק. הם עסקו בתיקון כבישים ובסלילת מסלולים בשדות תעופה. בתום המלחמה שבו לארץ ישראל, והקימו יישוב שיתופי חקלאי, רעיון שנרקם עוד בעודם בבצרה.

בחודש יוני הוצאנו כלי נשק מה"סליק" (מחסן סודי של כלי נשק שהוסתרו מעיני הבריטים), ניקינו אותם מהגריז ויצאנו למטווח בפרדס, הרחק בשטח הקיבוץ. הדבר נשמר בסודיות מוחלטת, לבל תיוודע עובדת קיומו לבריטים, דבר שיכול היה להיות הרה אסון.

שכבתי פרקדן, בידי רובה בריטי עם מחסנית ובה חמשה כדורים, וכיוונתי למטרה. הייתה זו הפעם הראשונה בחיי שיריתי ברובה. ההדף הכה בי בכתפיי... לא נורא. תהיתי אם לא היה זה חלום. הלוא רק לפני שנה חששתי לאחוז בנשק, אני מנסה את כוחי בירי בנשק אוטומטי, ואפילו פוגע לא רע. חשתי גאווה ושמחה, וביקשתי מהמדריך לירות שוב. נעניתי בשלילה, "יש לחסוך בכדורים" - אמר. כשצעדתי חזרה פיזמתי לעצמי חרש: "אנו ילדי האומה שקמה לתחייה, בטוחה בעצמה ובמעשיה, ומחכה לשעת הכושר - שעת הקמת המדינה".

ביקורים בקיבוצים ועמם ההשראה לכתיבת שירה

את החופשות בנות השבוע הקדשתי בחלקן לביקור אצל אחותי רחל, שהתגוררה בתל אביב יחד עם בעלה משה. את שאר ימי החופשה הקדשתי לביקור אצל חברים, שרובם התגוררו בקיבוצי הגליל העליון. עם תום הביקור, בדרכי חזרה אל מרכז הארץ, הייתי משכים קום ועולה על אחת המשאיות שעשו דרכן דרומה, ומוצא לי מקום נוח על המטען. באחת מאותן נסיעות אני מתבונן בשמיים, לעיניי מתגלה רקיע אדמדם שזור באור החמה

בזריחתה, המשאית ממשיכה בדרכה, עננים נמוכים מכסים את המשאית וכמו בולעים את היושבים על מטענה. ושוב יוצאים מתוך ענן עבות, הנוף הגלילי וצבעי השמיים מעוררים בי השראה לכתוב שיר... והנה שיר נולד, עם חרוזים ובתים. אחרי כמה ימים כתבתי שיר נוסף, הפעם בעקבות טיול שערכנו בשדות ובפרדסים. כעבור שבוע כתבתי שוב, והפעם על חנה סנש. כותרת השיר הייתה "חנה הצנחנית".

המשכתי בכתיבת שירים ואף התייעצתי עם משורר בקיבוץ, והצגתי בפניו את אשר כתבתי. הוא עודד אותי להמשיך ולכתוב. מדי שבוע נהגתי לכתוב שיר שעסק באירוע שהתרחש באותו שבוע. בלילות שבת אחרי ארוחת הערב בקיבוץ היינו מתכנסים במועדון הנוער, ועורכים קבלת שבת משלנו. האירוע המרכזי היה תמיד קריאת השיר השבועי שכתבתי - "פרשת השבוע". החברה ציפו לשיר, ממש כפי שציפו לעוגות מהקונדיטוריה.

ההצבעה באו"ם על החלוקה

חודש נובמבר 1947, היה גורלי. חיכינו להכרעת גורלנו באו"ם. לנוכח המצב המשתנה בא"י חדשות לבקרים, התלבטו כמה מדינות חשובות כיצד להצביע. ארצות הברית זנחה את הצעת החלוקה והציעה תחנה לכונן משטר נאמנות בפיקוח האו"ם. בעודה מגייסת מדינות נוספות, היא הפעילה לחץ עצום על הישוב היהודי ועל בן גוריון, שלא להכריז על הקמת המדינה. הנהגת הישוב הייתה בדילמה אמיתית, ולא ידעה אם לקבל את גישתו של בן גוריון, או להיכנע ללחץ האמריקני. בסופו של דבר, הלחץ היהודי על הממשל האמריקני נשא פרי, כמה מדינות בדרום אמריקה השתכנעו, ואף ברה"מ תמכה בהקמת מדינה יהודית בחלק מא"י. ההצעה היחידה שנותרה להצבעה הייתה חלוקת הארץ, ובדריכות רבה חיכינו לתוצאותיה.

ערב ה-29 בנובמבר הגיע. עשרות אנשים התקבצו סביב כל מקלט רדיו זמין, כדי להאזין למהלך ההצבעה באו"ם. בעודנו עוסקים במשחקי חברה, נשמעו לפתע שאגות שמחה מכל עבר. הידיעה התפשטה במהירות הבוק: באו"ם התקבלה ההחלטה על חלוקת הארץ...

מי שלא ראה את שמחת העם בכל פינה בארץ באותו יום, לא ידע שמחה מימיו.

כל חברי המשק, אנשים, נשים וטף, יצאו במחולות, כשלפתע נפתחו ארובות השמים, וגשם זלעפות החל לרדת. הריקודים פסקו, והאוהלים בהם התגוררנו התמוטטו על תכולתם, אך למרות זאת הייתה השמחה אדירה בליל שימורים נפלא זה. הבנו שמדובר בהחלטה גורלית שעשויה לקבוע את עתידנו כעם במדינתו. שהינו כל הלילה ההוא בחדר האוכל. איש לא עצם עין, והקיבוץ סיפק שתייה וכריכים ביד רחבה.

תחילת מלחמת הקוממיות

תגובת הערבים להחלטת האו"ם הייתה מיידית. למחרת ההחלטה הותקף אוטובוס באזור פתח תקווה, וארבעה יהודים קיפחו את חייהם. היו אלה קרבנותיה הראשונים של המלחמה. הערבים תקפו בכל חלקי הארץ. באזור לוד, בדרך לבן שמן הנצורה, הוצב מארב שגבה חייהם של שמונה אנשים. המרכז המסחרי בירושלים הוצת ונבזז. צלפים מיפו ירו על השכונות היהודיות באזור שבוי ובאזורים הדרומיים של ת"א.

מלחמת הקוממיות פרצה רשמית. היישובים התבקשו להגן על עצמם בהתאם למצבם הגיאוגרפי. כוחות אבטחה לליווי שיירות החלו להתארגן, והוכשרו מכונות משוריינות שבוטנו בפלדה. המצב הלך והידרדר, ולא חלף יום בלי נפגעים. ברמת הכובש היינו אנו מחלקת פלמ"ח ערוכה ונכונה לקריאה מיידית.

מחלקתנו מצטרפת להגנת הנגב

בשעות הערב של ה-1 בדצמבר, שלושה ימים אחרי החלטת החלוקה באו"ם, נערכה פגישה דרמטית עם קליין, מפקד המחלקה שהודיע - "תתארגנו ליציאה מחר בשעה שמונה, אוטובוס יחכה לכם במגרש האימונים. תארזו את כל הפציעים ואל תשאירו דבר בקיבוץ". היה ברור שלא נשוב לקיבוץ בזמן הקרוב אם בכלל. שלושים וחמשה בחורים ובחורות נפרדו למחרת בבוקר מחברי המשק שליוו אותנו בדרכנו בהתרגשות מופגנת אל הלא נודע. חלקם אף הזילו דמעות.

נסענו לקבוץ גבעת השלושה שליד פ"ת, שם הצטרפנו לצעירים וצעירות שהמתינו במקום. שני אוטובוסים נוספים הביאו לוחמים נוספים, ולאחר

בנגב
מימין: מנשה
יוסיפוב, גדעון,
יחזקאל עובדיה
ז"ל וחיים מנשה
שנרצח בשיירה
להר הצופים

התארגנות קצרה וקביעת מקומה של כל מחלקה, פנינו דרומה. עברנו על פני המושבה באר טוביה ומשם המשכנו לחוליקאת, היא חלץ של היום. עשינו דרכנו גם בינות כפרים ערביים שתושביהם לא ישבו בחיבוך ידיים ומדי פעם פתחו באש. חלפנו על פני הכפר הערבי הוג', וכן על פני קיבוץ דורות הסמוך. נסענו עוד כשבעה קילומטרים, והמשאית נעצרה ברחבה המרכזית של קיבוץ רוחמה. שם המתין לבואנו מפקד המחלקה, ופרקנו את מטעננו ליד מכון המים של הקיבוץ. מרחק מטרים ספורים משם ניצבו שני צריפים שהקמתם טרם הושלמה. בצריפים אלה היינו עתידים לקיים את כל הפעילות, החל בהתארגנות ליציאות, חיי חברה, וכלה בשינה. קליין, מפקד המחלקה, כינס אותנו והודיע כי הוא חדל להיות המפקד הישיר שלנו. הוא התמנה למפקד פלוגה, שאחת ממחלקותיה הייתה מעתה מחלקתנו. קליין קרא לאסף שמחוני (לימים אלוף פיקוד הדרום בימי מבצע סיני ב-1956, שנספה מיד אחרי המלחמה בתאונת מטוס מעל שטחי ירדן) ולצעירה נוספת שענתה לשם חנה. הוא הציגם בפנינו ובישר לנו ששמחוני יהיה מפקד המחלקה שלנו, ושחנה תהיה סגניתו. למעשה, הייתה חנה המפקדת בפועל, מאחר ושמחוני מיעט להופיע ברוחמה. המטלות שהוטלו עלינו היו בעיקרן שמירה על מכון המים, ואבטחת צינור המים שראשיתו במעיינות שליד קיבוץ גבים במערב, וקצהו האחד בקיבוץ גבולות מזרחה, השני הגיע עד רוחמה, צינור זה העניק חיים לעשרה יישובים בנגב. הבדואים באזור נהגו להתנכל לצינור, לגנוב ממנו מים ולחבל בו.

עולים לצפון: פברואר 1948

באמצע פברואר 1948, הוחלט להחזיר את מחלקתנו צפונה לצורך התרעננות ואימונים. מחלקת חי"ש (חיל שדה) שגויסה זה עתה החליפה אותנו. חבריה, אנשי פרברי תל אביב, עברו אימונים מזורזים ונשלחו לנגב, ובערב בואם לרוחמה ערכו מסיבה בצריף הגדול בו ישנתי. הייתי כה תשוש לאחר לילות רבים ללא שינה, עד כי קולות השירה, הנגינה והתופים לא הצליחו להעיר אותי משנתי.

כאן תם הפרק הטרומ צבאי שלנו. קיבלנו חופשה וסכום כסף קטן ופנינו צפונה. כעת ציפו לנו אימונים בקיבוץ שפיים, לקראת שליחתנו לאחת החזיתות בראשית אפריל.